

ՍԷՐՎԱՆՅԷՍ

ՏՕՆ ՔԻՇՈՐ

ՀԱՄԱՌՕՏԱԳՐՈՒԱԾ

ԹԱԳՄ

ՅՈՎՀ. Մ. ՍԷՔՍԷՆԵԱՆ

1913

ՅՊԱՐԱՆ ԲԵՐԵՇԵԱՆ

ՄԱՀՄՈՒՑ ՓԱՇԱ, ԳԻՐԳՃԻ ԽԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

44215

ՍԷՐՎԱՆԹԷՍ

ՏՕՆ ՔԻՇՈՐ

ՀԱՄԱՌՕՏԱԳՐՈՒԱԾ

ԹԱԳՄ.

ՅՈՎ. Մ. ՍԷՔՍԷՆԵԱՆ

1913

ՏՊԱՐԱՆ ԶԷՇԵՇԵԱՆ

ՄՍՀՄՈՒՑ ՓԱՇՍ, ԴԻՐԲՃԻ ԽԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

442/5

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

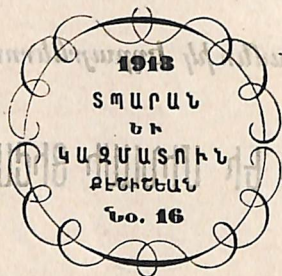
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Վաղաձեռն իկ եղբայրներու

ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԵՒ ՄԻՆԱՍԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ն Ա Խ Ա Ք Ա Ն

Գարուն գրականութեան կարեւորագոյն մէկ երեւոյթը ըլլալ կը թուի նոր սեռի մը ծագումը: Գրականութեան այդ նորածին սեռը կը կոչուի Մանկական Գրականութիւն, որուն մեծ կարեւորութիւն տալ սկսած է արեւմտեան աշխարհը: Մանկավարժական տեսակէտիւ, խիստ գնահատելի դեր մըն է զոր կը կատարէ ան՝ յաջողապէս՝ տղաքներու մտաւորականին ու բարոյականին կազմութեան խիստ կարեւոր գործին մէջ: Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ բազմաթիւ միաբեր կը յոգնին և խոշոր գումարներ կը ծախսուին գրականութեան այս սեռին մշակութեանը համար: Արեւմուտքի տղուն վայելած առաւելութիւններէն մին ևս այն է որ տղաքներու յատուկ պարբերականներու և դիրքերու (ոչ դասագիրք) առատ պաշար մը կրնայ գտնել ան՝ իր շուրջը: Այսպէս փոքրիկ հասակէն սկսելով ընթերցասէր մը կ'ըլլայ ան, և ուտել խմելու պէս հարկեցուցիչ պէտք մը կը դառնայ անոր համար ընթերցանութիւնը, որ զուարճալի ժամանց մըն է, միանգամայն:

Ահա կարեւորագոյն պակաս մը, մեր մէջ, որ պէտք է լրացուի օր առաջ: Կարելի է ըսել թէ մենք թրքահայերս Մանկական Գրականութիւն ըսուածը չունինք երբեք: Ռուսահայերը, բաղդատամբ, աւելի շուտ և խոր ըմբռնեցին անոր նշանակութիւնն ու կարեւորութիւնը, և գէթ սկզբնաւորութիւն մ'ունեցան: Կարծէ որ գրական շատ մը սեռերէ աւելի, զոր կը մշակենք ներկայիս, այս սեռին ոյժ տանք, և ժողովուրդին գիտակցութիւնը արթնցունենք՝ այս մասին:

Ահա այս պարագայէն թեյադրուած ձեռնարկեցի ներկայ թարգմանութեան: Վէպին բընագիրը համառօտագրուած է, էտիթհ Բօպըրթսի կողմանէ, մասնաւորապէս տղաքներու համար, թէև պատանիներ և աւելի չափահասներ ևս կրնան միեւնոյն հաճոյքով կարգալ, ու օգտուիլ անկէ:

Սերվանթէսի «Տօն Քիշօթ»ը տիեզերական հռչակ կը վայելէ, և երեք հարիւր տարիէ ի վեր անբնդ հատ կը կարդացուի աշխարհիս ամէն կողմը: Թէ ինչ է Սպանիացի հռչակաւոր բանաստեղծին թեզը, հիանալիօրէն պարզած է Ռուս նշանաւոր քննադատ Իվան Թուրկէնէֆ, իր մէկ բաղդատական — քննադատականին մէջ — «Համիթ և Տօն Քիշօթ» — զոր մեր տաղանդաւոր գրագէտը Արշակ Զօպանեան թարգմանաբար հրատարակած է իր «Անահիտ» հանդէս

սին եօթներորդ տարւոյն Յունիսի թիւին մէջ: Թուրկէնէֆ իր քննադատականին մէջ նախ կը ջրէ այն կանխակալ կարծիքը թէ վէպը գրուած է պարզապէս հին ասպետական վէպերը ծաղրելու համար, ու կը պնդէ թէ անոր նիւթը կը կազմէ Այրաստրաթիւնը: Տօն Քիշօթ կը ներկայացնէ դիւր մը որ ինքզինքը զոհել կ'օւզէ ուրիշին: Բարութեան և արդարութեան անձնազօհ ախոյեանը, և անիրաւութեան կատաղի թշնամին: Ահա՛ իտէպը զոր կը մարմնացնէ Տօն Քիշօթ: Բայց, աւա՛ղ, այդ իտէպը այնքան կը բռնապետէ և կը տանջէ իր ամբողջ էութիւնը, որ խելքի անհաւասարակչութեան կը մատնուի ան ու կ'ըլլայ Տօն Քիշօթը, այն աննման զաւեշտական դէմքը «զոր երբեք բանաստեղծ մը ստեղծած ըլլայ»:

Հանճարի գործ մըն է ան, «Տօն Քիշօթ», որ այլասերութեան բնոյթը կը հաստատէ մարդու հոգւոյն խորը՝ անզգալաբար և անտահման ծիծաղի ու զուարճութեան մէջ, իսկ շնորհալի զաւեշտով և սուր երգիծանքով մը կը զգացունէ խորապէս այն շրջահայեաց խոհեմութիւնը զոր պէտք է մարդ զնէ իր գործելակերպին մէջ, որպէս զի մտադրուած բարիքը չարիքի չի վերածուի, անգիտակցաբար:

Յովհ. Թ. Ալեքսեան

ՏՕՆ ՔԻՇՕԹԻ

ԱՐԿԱԾ ՆԵՐԸ

ԳՂԱՌԻՆ Ս.

ՏՕՆ ՔԻՇՕԹ ԹԱՓԱՌԻԿ ԱՍՊԵՏ

Սպանիոյ Մանչ կոչուած գիւղին մէջ ժամանակաւ
պարոն մը կ'ապրէր, Տօն Քիշօթ անունով: Ամուրի էր
ան, և ուստի իր տան գործերուն կը հսկէին իր քե-
ռաղջիկներէն մին և սպասուհի մը:

Տօն Քիշօթ երկայնահասակ և նիհարակազմ էր,
այլ սակայն առողջ ու ուժեղ, և շատ կը սիրէր որ-
տորդութիւն ու բացօդեայ խաղերը: Համեստարարոյ,
բարեսիրտ և ամէնուն կողմանէ սիրուած անձնաւո-
րութիւն մըն էր ան: Ուէ մասնաւոր զբաղմունք
կամ պաշտօն չունէր, սովոր էր իր ժամանակին մեծա-
գոյն մասը ընթերցումով անցունելու:

Տօն Քիշօթ իր ընթերցանութեան համար կը նա-
խընտրէր աւելի այն գիրքերը որ կը պատկանէին մի-
ջին-դարու ասպետներուն կենսագրութեանց: Մն մեծ
հաճոյք կ'ըզգար կարդալով պատմական գործքերը
այդ մեծ մարդոց, որոնք կը թափառէին աստ անդ՝
արկածներ փնտռելով, կէղեքեալներու օգնութեան
փութալու և չարագործները պատժելու կամ սպան-
նելու համար: Այս ընթացքին հետեւող քաջարի մար-

դիկ թափառիկ ասպետ կը կոչուէին, զորոնք պաշտե-
լու աստիճան կը սիրէր այս Սպանիացի պարոնը :

Միջին դարու մէջ ամէն բան բոլորովին տարբեր
էր բազմատոմար ներկայ ժամանակներու . անանկ որ
այն ատենները մարդիկ ամէն տեսակ ահարկու ոճիր-
ներ կը գործէին, արձակ համարձակ : Օրինակի համար,
գեղեցիկ աղջիկներ կ'առեւանդէին, ընդհանրապէս բեր-
դերու մէջ արգելափակելով զանոնք . անտառներ շը-
ջագայութեան ելած տիկիներ կը փախցունէին, ու
քիչ մ'անդին ծառերու կապելով կ'անցնէին կ'երթա-
յին : Ահա յիշեալ թափառիկ ասպետներու մէկ գործն
էր հետապնդել այդ չարագործները և աղատել բռնա-
բարուածները իրենց թշնամիներուն ձեռքէն : Այսպիսի
ու տակաւին ուրիշ հաղարումէկ տեսակ վսեմ դրուագ-
ներ կը պատմուին անոնց մասին :

Սակայն թէև Տօն Քիչօթի կարգացած դիրքերէն
ոմանք իրականութիւն էին, բայց անոնց մեծամաս-
նութիւնները կը բաղկանար գիւթական պատմուածք-
ներէ, որոնք լեցուն էին կախարդներով, հսկայներով
և ուրիշ շատ մը անկարելի գոյութիւններով : Եւ որ-
չափ բարեսիրան Տօն Քիչօթ կը յառաջանար իր ըն-
թերցումներուն մէջ, այնչափ աւելի կը հմայուէր ան
այս պատմուածքներէն, մինչև ան այն աստիճան, որ ալ
ոչ մէկ բանի կարեւորութիւն չէր տար : Որսորդութե-
նէ և ուրիշ արտաքին զբօսանքներէ հրաժարեցաւ ան,
և նոյն իսկ աւելի առաջ երթալով ծախեց իր բոլոր
հարստութիւնը, նոր դիրքեր գնելու, և անոնց պա-
րունակութիւնը լափելու համար : Եւ այս միմիայն աս-
պետներու, կախարդներու, կռիւներու և մեհամարտ-
ներու միակողմանի ընթերցումն ու մտածումը, սկսան

աստիճանաբար աղքեղ Տօն Քիչօթի մտայնութեան վը-
բայ, ու ան տակաւ առ տակաւ այդ նիւթին կատար-
եալ մէկ խենթի դարձաւ : Եւ ահա օրին մէկն ալ սա
խիստ անհեթեթ գաղափարը յղացաւ իր մտքին մէջ,
թէ ինքն ևս կրնայ թափառիկ ասպետ մ'ըլլալ և աշ-
խարհը շրջիլ՝ արկածներ որոնելու : Ինչպէս յայտնի է,
մնր օրերուն մէջ թափառիկ ասպետներ գոյութիւն
չունին, և երբ կ'ուզենք օգնել աղքատին կամ ար-
կածեալին, հարկ չի կայ զինուելու և ձիււորուելու՝
սպաննելու համար մեր գէմ ելած առաջին մարդը որ
իր կինը կը ծեծէ կամ իր զաւակները սովամահ կ'ընէ :
Որովհետեւ, եթէ փորձենք իսկ, ո և է արդիւնք մը
կարելի չէ ակնկալել, քանի որ օրէնքը ինքն իրեն
վերապահած է չարագործները պատժելու իրաւունքը
և մենք արածուած չենք ո և է մէկուն նիգալ զը
մխելու, որչափ ալ որ արժանի ըլլար ան այդ պատի-
ժին : Այնպէս որ երբ Տօն Քիչօթ վճռեց թափառիկ աս-
պետ մ'ըլլալ, յայտնի եղաւ որ այդ միակողմանի ըն-
թերցումն ու մտածումը անոր ուղեղը խանգարած և
խեղճ մարդը խենթեցուցած էին պարզապէս :

Տօն Քիչօթի առաջին գործն եղաւ մաքրել ու շըտ-
կիլ կարգ մը զէնքեր զոր իր մեծ հօրմէն ժառանգած
էր, և որ երկար ատենէ ի վեր անկիւն մը նետուած,
ժանդոտած վիճակի մէջ կը գտնուէին : Տօն Քիչօթ
բաւական մաքրած ու նորոգած էր զանոնք, երբ նըշ-
մարեց որ սաղաւարտին ճակատի մասը կը պակսէր,
ուստի նուրբ երկաթի կտորներով շինեց լմնոց այդ
մասն ալ, ինչ որ, սակայն, շատ այլանդակ երեւոյթ
մը տուաւ սաղաւարտին :

Յետոյ գնաց նայելու իր ձին, որ ծերացած, ու-

ժաթափ , խիստ վտիտ կենդանի մըն էր , նման իր տիրոջ : Սակայն Տօն Քիչօթ կարծեց գիտնալ թէ անիկա շատ ընտիր կենդանի մըն է , ամենաքաջ ասպետի մը վայել , ու մկրտեց զայն Ռօզլինանթ անուամբ : Իր ձին այսպէս անուանակոչելէն վերջ , խորհելով թէ պարզ Տօն Քիչօթ անունը բաւական չէր իրեն նման քաջարի ախոյեանի մը համար , որոշեց իր գիւղին անունը փոխ առնուլ , ու այդպէս ինքզինքն տնուանեց Մանչի Տօն Քիչօթը : Յետոյ , ինչպէս որ ամէն ասպետ իր մասնաւոր սիրունին կ'ունենար , որուն կը նուիրէր իր բոլոր քաջագործութիւնները , և որուն սիրուն համար կը դիմադրուէր բոլոր վտանգները և կը գործադրէր իր բոլոր վեհանձնական արարքները , Տօն Քիչօթ որոշեց ունենալ սիրունի մը : Իր բնակավայրէն ոչ այնքան հեռու գեղեցիկադէմ գեղջկուհի մը կար , որուն վրայ կ'ըզմայլէր ինք , թէեւ այս վերջինը զինքը բնաւ չէր ճանչնար : Աւտօնգա Լօրէնգօ կ'անուանուէր այդ օրիորդը , որ կոչուած էր մեր ասպետին սրտին թագուհին ըլլալու : Տօն Քիչօթ յարմար դատեց նոր անուն մը տալ անոր , խորհելով թէ անոր բուն անունը այնքան վսեմ չէր հնջէր ականջի , և ուստի որոշեց կոչել զայն Թօսօգօի Տիւլսինան , անոր բնակավայրին անունով : Տօն Քիչօթ շատ հպարտ կը գգար ինքզինքը իր այս անսպիւտ յղացումին համար , և հիմա իր գեղանի Տիւլսինան կ'երեւակայէր իբրեւ ամենաբարձր դասակարգի օրիորդ մը :

Թափառիկ ասպետներու մէկ ուրիշ սովորութիւններ ճամբորդութեան միջոցին իրենց հետ ունենալ սպասաւոր մը , որ կը կոչուէր զինակիր : Արդ Տօն Քիչօթ գնաց գտնելու իրեն ծանօթ գործաւոր մը , որ յիմա-

րին մէկն ըլլալով , անոր բոլոր ըսածներուն հաւատք ընծայեց և որոշեց ուղեկցիլ ասպետին : Անանկ որ Սանչօ Փանդա — այս էր մարդուն անունը — երբ լսեց թէ իր տէրը հաւանականապէս մեծ յաղթութիւն մը պիտի տանէր և իր հաւատարիմ ծառան , զինքը , կողմի մը կառավարիչ պիտի կարգէր , ամենայն պարզամտութեամբ ճշմարիտ կարծեց այդ ամէնը , և անմիջապէս համոզուեցաւ իր կիներն ու զաւակները ձգելով ասպետին թափառումներուն հետեւելու :

Այսպէս գործը կարգադրուած ըլլալով , Տօն Քիչօթ իր զինակիրին յայտնեց ճամբորդութեան ճիշտ օրն ու ժամը : Ինք պէտք եղած դրամը հայթայթեց , իսկ Սանչօին ալ պատուիրեց որ ուտեստի պայուսակ մը առնէ միասին : Սանչօ Փանդա , « շա՛տ աղէկ » ըսաւ , աւելցնելով միանգամայն թէ միասին առնել կ'ուզէր նաեւ իր էջը , հեծնելու համար , քանի որ հետիտան ճամբորդելու վարժուած չէր : Հոս ասպետը վայրկեան մը վարանեցաւ , որովհետեւ բնաւ չէր յիշէր ասպետ մը , որուն զինակիրը իչու վրայ ուղեկցած ըլլայ իր տիրոջ : Վերջապէս , սակայն , հաւանեցաւ անոր առաջարկին , չի մոռնալով միանգամայն ըսելու թէ ինքը պիտի զգեսանէ առաջին թշնամին որուն պիտի հանդիպի , ու անոր ձին առնելով պիտի նուիրէ Սանչօին :

Հիմա ամէն բան կարգադրուած ըլլալով , Սանչօ Փանդա , առանց իր կնոջ և զաւակներուն մնաք բարով իսկ ըսելու , և Տօն Քիչօթ առանց անգամ մ'եւս երեւնալու իր քեռաղջիկին և սպասուհիին , գէշեր մը ուշ առնն դուրս ելան գիւղէն , առանց ո և է մէկէն նշմարուելու և անանկ արագ քշեցին իրենց անասունները որ արդէն բաւականաչափ հեռացած էին իրենց գիւղէն երբ արշալոյսը կը ծագէր :

«Պիտի աղաչէի ձեր վսեմութենէն», ըսաւ Սանչո իր տիրոջ, անհամբերութեամբ մը, «որ չի մոռնայիք ձեր խոստումը կղզիին մասին. համարձակութիւնն ունիմ ձեզ վստահացնելու թէ բոլորովին կարող կը զգամ ինքզինքս զայն կառավարելու, որքան ալ մեծ ըլլայ ան» :

«Պէտք է քաջ գիտնաս, բարեկամ Սանչո», պատասխանեց Տօն Քիչօթ, «որ թափառիկ ասպետները միշտ սովոր էին իրենց զինակիրները կառավարիչ կարգել իրենց յաղթած կղզիներուն վրայ, ու ես ստիպուած եմ նոյնը ընելու քեզի համար: Եւ մի կարծեր թէ խիստ գարմանահրաշ բան մըն է պատահելիքը, որովհետեւ իմ հետեւած արհեստովս զբաղող ասպետներու անսնկ զարմանալի անակնկալներ կը պատահին, որ կրնամ ըսել թէ շաբաթ մը չանցած: Խոստացածէս ալ աւելին պիտի կրնամ շնորհել քեզ» :

«Ուրեմն, եթէ պատահի որ ձեր վսեմութիւնը թագաւորութեան մը տիրէ» ըսաւ Սանչո Փանզա, «կիսս թերեզա թագուհի մը պիտի ըլլայ և դաւաճներս ալ իշխաններ ու իշխանուհիներ, անսնկ չե՞» :

«Ամենայն հաւանականութեամբ» գոչեց Տօն Քիչօթ :

Ու այսպէս Տօն Քիչօթ իր մտաւի խօսքերով ու խոստումներով անմիտ ծառան իրեն պէս խենթեցուց, և ասպետ ու զինակիր սկսան իրենց ձամբան շտրունակել, անհնարին յոյսերով և ցնորական երեւակայութիւններով :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀՈՂՄԱՂԱՅՔՆԵՐՈՒ ԱՐԿԱԾԸ

Ասպետ ու զինակիր այսպէս բաւական յառաջանալէ վերջ, հասան դաշտավայր մը, ուր երեսուն քառասունի չափ հողմաղացքներ հաստատուած էին: Տօն Քիչօթ այդ հողմաղացքները տեսնելուն պէս, յանկարծ բացազանչեց. —

«Իրաւ կըսեմ, մեծ բաղդ մը պահուած է մեզ, այստեղ: Նայէ, Սանչո, անուաղն երեսուն անարկու հսկայներ կը տեսնուին հոն հեռուն, որոնց հետ պիտի պատերազմիմ, և երբ սպաննեմ զանոնք, անոնց բոլոր հարստութեան պիտի տիրանանք, օրինաւորապէս: Ու յետոյ, ամենուն գովասանաց արժանի գործ մը գործած պիտի ըլլամ, աշխարհ ազատելով այդ անագոթ ռոյն հրէշներէն» :

«Ի՞նչի հսկայ, սակայն» հարցուց Սանչո Փանզա :

«Անոնք զորս կը տեսնես հեռուն, իրենց բազուկները տարածած» պատասխանեց Տօն Քիչօթ «Այդ դարչելի արարածներէն ոմանք այնքան անազին բազուկներ կ'ունենան, որ երբեմն մղոններով երկայն կ'ըլլան» :

«Խնդրեմ, վերստին նայեցէք, Տէ՛ր» ըսաւ Սանչո, «Ատոնք հսկայներ չեն, այլ հողմաղացքներ, և ձեր բազուկներ կարծածը անոնց թեւերն են պարզապէս, որ հովէն դառնալով աղօրիքը կը շարժեն» :

«Ատիկա ապացոյց է, որ դուն շատ քիչ գազա-

փար ունիս, տակաւին արկածներու մասին» յարեց Տօն Քիչօթ: «Քեզի կ'ըսեմ որ անոնք հսկայներ են. սուտի եթէ կը վախնաս, մէկդի քաշուէ և աղօթքի կեցիր, վասն զի ես վերջնականապէս որոշած եմ կռուիլ անոնց ամէնուն ալ հետ»:

Այս ըսելով ասպետը մտրակեց իր ձին, առանց ունկնդրելու իր զինակիրին, որ կ'աղաղակէր տակաւին անոր ետեւէն՝ համոզելու զայն թէ իր գէմինները պարզ հողմաղացքներ են և ոչ թէ հսկայներ: Մինչդեռ մեր ողորմելի ասպետը այնքան խելայեղած էր որ հողմաղացքներու ճիշտ առջեւն հասած էր, ու դեռ իբրեւ ճշմարիտ ու վիթխարի հսկայներ կ'երեւէին անոնք իր աչքին:

«Կեցէ՛ք, վատեր» պոռաց ան իր բոլոր ուժովը, «Հաստատ կեցէք ձեր դիրքին մէջ, ո՛վ դուք հրէշներ, և մի՛ փախչիք առանձինն ասպետի մը առջեւէն, որ կը համարձակի մինակը յարձակիլ ձեր ամենուդ ալ վրայ»:

Այդ պահուն հովը փչեց և հողմաղացքներուն թեւերը սկսան դառնալ, զոր Տօն Քիչօթ տեսնելով գոչեց. «Վատասիրտներ՛ր, երկչոտներ՛ր, հազարումէկ թեւ ալ ունեցած ըլլաք, նորէն պիտի կրէք ձեր վատ արարքներուն արժանի պատիժը»:

Ապա, իր սիրունին Տիւլսինաի անունով, վահանը վեր բարձրացուց, նիզակը շտկեց և քառասմբակ արշաւելով դէպ ի առաջին հողմաղացքը, նիզակը մխեց անոր թեւերէն մէկուն մէջ. և ահա հովը այնպիսի արագութեամբ մը պտուտեց զայն օդին մէջ, որ կտոր կտոր եղաւ, մինչ ինքն ու ձին ուժգնապէս մէկդի հրուելով գետին տապալեցան վայրկենապէս:

Սանչօ Փանդա այս տեսնելով անմիջապէս փութաց օդնելու իր տիրոջ, որ անշարժ գետին դամուած կը մնար:

«Չըզգուշացուցի՞ ձեր վսեմութիւնը» գոչեց Սանչօ, «Չըսի՞ ձեզի թէ ատոնք հողմաղացքներ են. եւ արդէն ատկէ տարբեր խորհիլ բացարձակապէս անկարելի էր»:

«Լուէ՛, բարեկամ», յարեց Տօն Քիչօթ: «Սաֆրէսթօն կոչուած թշուառական կախարդն է որ հսկայները հողմաղացքներու այլափոխեց՝ զանոնք սպաննելու պատուէն զիս զրկելու համար: Այդ կախարդը ինձ դէմ մեծ թշնամութիւն ունի, սակայն շատ չ'անցած պիտի տեսնէ որ ուէէ վրաս չկրնար հասցունել ինձ»:

«Թող այդպէս եղած ըլլայ» պատասխանեց Սանչօ, և օդնեց իր տիրոջ՝ ոտքի ելլելու և հեծնելու իր ձին, Բօզինանթը, որ նմանապէս շատ սարսուած էր վերջին տապալումէն:

44215

Հիմա երկու ճամբորդները նորէն ճամբայ ինկան, և երբ բաւական յառաջացան, Սանչօ դիտել տուաւ որ ձաշելու ատեն էր: Տօն Քիչօթ ըսաւ որ ան կրնայ ուղածը ուտել, իսկ ինք այդ պահուն ուէէ բան մ'ուտելու ախորժակ չունէր: Սանչօ քիչ մը հաց ու միս հանեց պայտասակէն և մեծ ախորժակով կուլ տուաւ:

Երբ մութը կոխեց անոնք իջեւանեցան ծառի մը տակ, որուն չորցած մէկ ճիւղը առնելով, Տօն Քիչօթ անոր ծայրին անցուց կտորած նիզակին գլուխը, այսպէս գործածելի վիճակի մէջ դնելով զայն: Բոլոր գիշերը արթուն հսկեց ան, հետեւած ըլլալու համար օրինակին իր կարգացած ասպետներուն, որոնք երբէք չէին քնանար, միշտ մտածելով իրենց սիրուններուն

և յաղթութիւններուն վրայ որոնց պիտի տիրանային : Առտուն նորէն ճամբայ ինկան անոնք , և տակաւին շատ չի յառաջացած , առջեւնին երկու կրօնաւորներ նշմարեցին , որոնք ջորիներու վրայ նստած դէպի իրենց կողմը կուգային : Անոնց ետեւէն կուգար կառք մը , որուն կը հետեւէին չորս հինգ ձիաւոր և երկու հետեւակ : Կառքին մէջ կը գտնուէր կին մը որ Սէվիլ կ'երթար իր ամուսնոյն մօտ , իսկ երկու ձիաւորներ իրենց վանքը կը վերադառնային : Այն ինչ Տօն Քիչօթ նշմարեց զանոնք , իր ղինակիրին դառնալով գոչեց . — «Կարեւոր արկածի մը դէմ կը գտնուինք , որովհետեւ այդ երկու վեղարաւորներ անտարակոյս անպիտան կախարդներ են որ բռնի ուժով կը փախցունեն կառքին մէջ գտնուող իշխանուհի մը , և իմ պարտականութիւնս է արգիլել այդպիսի մեծ չարիքի մը գործագրութիւնը» :

«Ո՛հ , Տէր» պատասխանեց Յանչօ , «վեղարաւորները կրօնաւորներ են , և կառքին մէջինը՝ հասարակ ճամբորդ մը : Զգուշացէ՛ք , Տէր , և այս երկրորդ անգամ սխալ մի՛ առաջնորդուիք» :

«Արդէն ըսած եմ քեզ» պատասխանեց Տօն Քիչօթ , «որ դուն բոլորովին տղէտ ես արկածային պատահարներու մասին . ի՞մ տեսածս ու ըսածս ձշմարիտ է , ինչպէս պիտի տեսնես և դուն հիմա» :

Եւ անմիջապէս մեր ասպետը ձին մտրակելով եկաւ կայնեցաւ ճամբուն մէջտեղը , ուրկից կրօնաւորները պիտի անցնէին : Եւ երբ ալ զիրար լսելու աստիճան մօտեցան անոնք , Տօն Քիչօթ բարձր և հրամայողական շեշտով մը գոչեց . — «Թո՛ղ տուէք այդ ագնուական իշխանուհին զոր կալանաւորած էք կառքին

մէջ , ապա թէ ոչ պատրաստուեցէք ընդունելու անմիջական մահը՝ իբրև արժանի պատիժը ձեր վատ արարքներուն» :

«Տէ՛ր ասպետ» պատասխանեցին անոնք , «Մենք ձեր կարծածին պէս մարդիկներ չենք , այլ կրօնաւորներ որ մեր վանքը կը վերադառնանք : Նոյնիսկ չենք գիտեր թէ ո՛վ կայ կառքին մէջ , և ոչ ալ լուր ունինք ուէ իշխանուհիէ մը , որ կալանաւորուած ըլլայ» :

«Չէք կրնար զիս խաբել» գոչեց Տօն Քիչօթ , «Չեզի շատ աղէկ կը ճանչնամ , անպիտան սրիկաներ» :

Եւ առանց խօսքի առիթ տալու , նիզակ ի ձեռին , խոյացաւ դէպի առաջին կրօնաւորը : Եթէ նրբէք խեղճ մարդը ինքզինք ջորիէն դեռին նեւած չըլլար , անպատճառ կա՛մ սպաննուած և կա՛մ ծանրապէս վիրաւորուած պիտի ըլլար ասպետէն : Միւս կրօնաւորը զայս տեսնելով , մտրակեց իր ջորին և մէկդի փախաւ : Սանչօ՛ մարդուն իյնալը տեսածին պէս , էշուն վրայէն ցատկելով վազեց անոր մօտ և սկսաւ կողոպտել զայն , ըսելով որ ամէն բան իրեն կը պատկանէր՝ իբրև իր տիրոջ կողմանէ պատերազմի մէջ շահուած օրինաւոր աւարներ : Սակայն երկու հետեւակները , որոնք կրօնաւորներուն ծառայներն էին , չի հասկնայով անոր ըսածները , և տեսնելով որ իրաւէն կը կողոպտէր ան իրենց տէրը , յարձակեցան ղինակիրին վրայ , դեռին պառկեցուցին զայն , մօրուքը փետտեցին , կոխտտեցին և անշարժ ձգեցին դեռնին վրայ : Այս պահուս կրօնաւորը , որ խելակորոյս , ուրուականի մը երեւոյթն առած էր , նորէն իր ջորին նստաւ և սկսաւ վազել դէպի իր ընկերը որ հեռուն իրեն կը սպասէր : Ու եր-

կուռքը մէկ փախուստ կուտային իրենց ամբողջ զօրութեամբ, որպէս թէ սատանայի մը առջեւէն որ զիրենք կը հալածէր:

Բոլոր այս միջոցին Տօն Քիչօթ կառքին մէջ տիկիւնին հետ կը խօսակցէր:

«Տիկին», կ'ըսէր ան, «հիմա ազատ էք բոլորովին՝ ձեր կամքին ուղածը ընելու: Ձեր ազնուութիւնը գերիվարել փորձողները զէնքիս տակ գետին փոռեցան: Եւ եթէ ձեր ազատարարին անունը գիտնալ կուզէք, Մանչի Տօն Քիչօթը կը կոչուիմ. արհեստս է՝ թափառիկ ասպետութիւն, և սիրունիս՝ այն աննման գեղուհին, որ կը կոչուի Օրիորդ Տիւլսինա Թօպօղօի: Ձեզմէ ուրիշ վարձատրութիւն չեմ պահանջեր իմ մատուցած ծառայութեանս փոխարէն, այլ միայն կը խնդրեմ որ Թօպօղօ երթաք, և Օրիորդ Տիւլսինային ներկայանալով պատմեք անոր՝ ձեր ազատագրութեան գործին մէջ իմ կատարած դերս:

Կառքին ուղեկցող զինակիրներէն մին, որ կը լսէր Տօն Քիչօթի բոլոր այս խօսածները, տեսնելով թէ ասպետը թոյլ չպիտի տար որ շարունակէին իրենց ճամբան և պիտի պնդէր որ անպատճառ Թօպօղօ վերագառնային, մէկէն յարձակեցաւ Տօն Քիչօթի վրայ եւ անոր նիզակէն բռնելով պոռաց բարկութեամբ. — «Ճամբադ դնա՛, ասպետ. կ'երդնում որ եթէ կառքը չի ձգես, հիմա կը սպաննեմ քեզ»:

«Տեսնենք թէ ո՞վ պիտի սպաննուի, ո՞վ գու թըշուառակոսն գերի», պատասխանեց Տօն Քիչօթ բարկութեամբ, և անանկ կատաղօրէն յարձակեցաւ զինակիրն վրայ, որ կարծես թէ իրաւէն անոր հոգին առնել կ'ուզէր: Բարեբաղդաբար մարդը միջոց ունեցած էր

կառքին մէջէն բարձ մը խելու՛ իբրեւ վահան գործածելու համար: Եւ անա սկսաւ սոսկալի ճակատամարտ մը երկուքին միջեւ: Կառքին մէջի տիկինը եւ բոլոր ծառայները փորձեցին զատելու իրարմէ այդ մենամարտիկները, սակայն զինակիրը երգում ըրաւ որ, եթէ չի թոյլատրեն զինքը որ մինչև վերջը կուտի ասպետին հետ, պիտի մեռցունէ իրեն մօտեցողները, ըլլայ իր տիրուհին, ըլլայ ուրիշը: Խեղճ կինը՝ սալած ու սարսուփած, կառապանին հրամայեց որ կառքը քիչ մը ճամբէն դուրս հանէ, ու այդպէս հեռուէն սկսաւ դիտել կռիւը:

Զինակիրը անմիջապէս անանկ հարուած մը իջեցուց Տօն Քիչօթի ուսերուն վրայ որ եթէ անոր զրահը չըլլար մարմինը երկուքի պիտի բաժնուէր: Այդ սոսկալի հարուածին ծանրութեանը տակ, Տօն Քիչօթ սուրը քաշեց և պատրաստուեցաւ անանկ հարուած մը տալու որ վայրկենապէս սպաննէր իր թշնամին: Զինակիրն ևս իր կարգին քաշեց իր սուրը և բարձր իբր վահան ձեռքը բռնած, սպասեց ասպետին յարձակումին: Բոլոր ակնաստեմները ոտից ցլլուխ կը գողային, իսկ տիրուհին լեղապատառ սկսաւ աղօթել Աստուծոյ, որ իր ծառան զերծ պահէ ներկայ վտանգէն:

Առաջին սուրը նետողը զինակիրն եղաւ, և անանկ ուժով և կատաղութեամբ մը նետեց իր սուրը, որ եթէ բերնին կողմը հանդիպած ըլլար, անտարակոյս վերջ պիտի դնէր Տօն Քիչօթի կեանքին և անոր արկածներուն: Սակայն, բարեբաղդաբար սուրը վրիպելով անոր ձախ ուսին վրայ խնկաւ, միայն սաղաւարտին մէկ մասը և ականջին կէսը մէկդի թոցունելով: Այս աղետին հանդէպ Տօն Քիչօթ այնքան կատողեցաւ որ ինք-

զինքը շահեց և սուրը երկու ձեռքին մէջ բռնած, անանկ սաստկութեամբ մը իջեցուց զինակիրին գլխուն վրայ որ ան քովի ջորիին բաղխեցաւ ուժգնապէս ու մէկէն գեախն տապալեցաւ, քիթէն, բերնէն արիւն հոսելով: Անոր զգեանները տանելուն պէս, Տօն Քիչօթ ձիէն ցատկէց ու սուրին բերանը անոր վիզին դնելով հրամայեց որ ան ինքզինքը պարտուած հռչակէ, ապա թէ ոչ գլուխը պիտի կտրէ: Խեղճ զինակիրը այնքան շուարած էր որ չի կրցաւ պատասխանել: Մինչդեռ Տօն Քիչօթ ալ այնքան զայրարած էր որ իրաւէն պիտի սպաննէր զայն, եթէ տիկինը կառքէն իջնելով օգնութեան չի հասնէր այդ վայրկեանին, աղաչելով ասպետէն որ խնայէ իր ծառային կեանքը:

«Ազնիւ Տիկին» պատասխանեց Տօն Քիչօթ լրջօրէն, «Պատրաստ եմ կատարելու ձեր խնդրանքը, սա պայմանով սակայն որ այդ զինակիրը խոստանայ թօւ պօզօ երթալ, և ներկայանալով աննման Տիւրքիստանին, ըսէ որ զինքը ես դրկած եմ անոր իր ուզածին պէս գործածելու համար»: Մարտափահար և վրդովեալ տիկինը, առանց գիտնալու թէ ո՛վ էր Տիւրքիստան, խոստացաւ որ իր ծառան պիտի ընէ ինչ որ իրմէն պահանջուի:

«Չեր խօսքին հաւատք ընծայելով, ուրեմն, Տիկին», բռաւ Տօն Քիչօթ, «Չեմ ուզեր աւելի չարիք հասցնել, որուն կատարելապէս արժանի է, թէև, ան»:

Սանչօ Փանդա հաղիւ ոտքի ելած՝ կրօնաւորներուն մարդոցմէն կրած անեղ յարձակումին տակէն, կայնած կը զիտէր իր տիրոջ մղած կտիւր, յուսալով թէ անով ասպետը կղզիի մը պիտի տիրանար: «Ան սառն» կ'ըսէր Սանչօ Փանդա ինքնիրեն, «Չիս կառա-

վարիչ պիտի կարգէ, իր խոստման համեմատ»: Ապա տեսնելով որ կտիւր վերջացած էր և Տօն Քիչօթ կը պատրաստուէր Րօզիանթը հեծնելու, գնաց իր տիրոջ ձիուն ասպանդակը բռնելու: Երբ ասպետին մօտեցաւ, անոր առջև ծնրադրելով ըսաւ.— «Հաճեցէ՛ք ո՛վ տէր իմ Տօն Քիչօթ, շնորհել ինձ կառավարչութիւնը այն կղզիին, որ շահեցաք ներկայ սոսկալի կտիւրին մէջ»:

«Եղբայր Սանչօ» պատասխանեց Տօն Քիչօթ, «Ասիկա արկած մըն է որուն մէջ մարդ ահանջ կը կորսունցնէ և ոչ թէ կղզի կը շահի: Համբերութիւն ունեցիր և ես քեզի ոչ թէ միայն կառավարիչ այլ անկէ աւելին պիտի ընեմ»:

Սանչօ խորին շնորհակալութիւններ շնայեց իր տիրոջ: Ու յետոյ տեսնելով անոր արիւնշուայ ահանջը, ըսաւ.— «Պիտի խնդրէի ձեր վսեմութենէն որ թոյլ տայիք որ վէրքերնիդ կապեմ. պայուսակիս մէջ կտոր մը կտաւ և քիչ մը օժանդակիք կայ, զոր հետս առած եմ այսպիսի արկածներու համար»:

«Շատ աղէկ, կապէ՛, բարի Սանչօ» յարեց Տօն Քիչօթ, «Որովհետև փափաքածէս ալ աւելի ցաւ կը զգամ»:

Սանչօ վէրքը կապեց, մինչդեռ Տօն Քիչօթ տեսնելով որ իր ասպետարան կէտը դացած էր, վիշտէն և բարկութենէն գրեթէ խենթեցաւ:

«Կ'երգնում որ պիտի վրէժ լուծեմ ինձ այս նախատինքը ընողէն» գոչեց ան:

«Խնդրեմ, յիշեցէ՛ք, Տէր իմ» ըսաւ Սանչօ, «Որ դուք արդէն գրեթէ մեռցուցիք ձեր թշնամին, որ նաև

խոստացած է ձեր տրամադրութեան տակ ըլլալ : վըստահաբար ուրիշ պատիժի հարկը չի կայ» :

«Շիտակ կը խօսիք» ըսաւ Տօն Քիչօթ , բարկութիւնը իջած . «Եւ փոխանակ աւելի վրէժ լուծելու անկից , ուրիշ ասպետ մը պիտի գտնեմ եւ ստիպեմ որ տայ ինձ իր սողաւարտը՝ այս աւրուածին տեղ» :

Այս ըսելով , ասպետը եւ իր զինակիրը նորէն ճամբայ ինկան , առանց յետադարձ ակնարկ մը նետելու կառքին եւ անոր շուրջի մարդոց , ու եկան մտան անտառ մը , ուր իջան՝ քիչ մը հանգիստ առնելու եւ կազդուրուելու :

Գ. ԼՈՒՆԵ Գ.

ԵՐԿՈՒ ԲՍ. ՆՍ. ԿՆԵՐԸ

Տօն Քիչօթ եւ իր զինակիրը այդ գիշեր անտառին մէջ անցուցին , առանց արկածի : Առաւօտուն անոնք նորէն սկսան իրենց անվերջանալի ճամբորդութեան , եւ տակաւին շատ չէին գացած , երբ Սանչօ նշմարեց պանդոկ մը , որուն համար շատ ուրախացաւ , խորհելով թէ իր տէրը պիտի ուղէր աղէկ ճաշ մ'ընել : Սակայն որչափ մեծ եղաւ իր զարմանքը երբ Տօն Քիչօթ յայտարարեց թէ այդ տեսնուածը զղեակ մըն է , եւ որքան ալ որ հակառակը պնդէր Սանչօ , անիկա հաստատաւ կը կենար իր այս գողափարին վրայ : Ասպետը մեծ հրճուանք զգաց այս պարագայէն եւ Սանչօին դառնալով ըսաւ որ ասպետական ընդունելութիւն մը պիտի մատուցուի իրենց այդ զղեակին մէջ , քանի որ անցեալին մէջ բոլոր ազնուականները հաճոյքով եւ մեծ պատուով կը հիւրընկալէին թափառիկ ասպետները :

Երբ պանդոկին մօտեցաւ , պանդոկապետը գուրս եկաւ զանոնք ընդունելու : Մարդը՝ ինչպէս եւ կ'ինն ու աղջիկը մեծապէս զարմացան իրենց դէմ տեսնելով զինուած ասպետ մը :

«Ի՞նչ է այս պարոնին անունը» , հարցուց պանդոկապետը , Սանչօն մէկդի քաշելով :

«Մանչի Տօն Քիչօթը» , պատասխանեց Սանչօ փանդա : «Թափառիկ ասպետ մըն է ան , եւ ասպետաներուն ամէնէն ընտիրը եւ քաջարին» :

«Ի՞նչ ըսել է թափառիկ ասպետ», հարցուց մարդը :

«Ստիկա չգիտնալու չափ տխմա՞ր ես», պատասխանեց Սանչո : «Թափառիկ ասպետ կ'ըսուի անոր որ պատերազմական յաղթութիւններ կը տանի և իր զինակիրը կառավարիչ կը կարգէ իր յաղթած երկրին վրայ» :

Պանդոկասկեալը Սանչոին կը նայէր, խենդ մը դիտելու պէս : Յետոյ դարձաւ ունկընդերելու Տօն Քիչօթի խօսակցութիւնը իր կնոջ և աղջկան հետ : Ասպետը պանդոկասկեալին կնոջ ձեռքը բռնած իր շրթունքներուն կը տանէր, իշխանուհիներուն վայել ակնածութեամբ մը, ու անոր կ'ուղղէր հետեւեալ խօսքերը .—

«Հաւատացէ՛ք ագնիւ տիկին, որ բարեբաղդ էք զիս ձեր այս գղեակին մէջ հիւրընկալելուէ համար : Չեմ սիրեր ինքնագոյութիւնը • զինակիրս ձեզի պիտի պատմէ ով ըլլալս : Պէտք է միայն բռնմ որ շատ երախտապարտ եմ ձեր ասպնշահանութիւնէն • և եթէ Տիւլսինան մոլեգնաբար սիրած չըլլայի, ամենէն անձնուէր հիացողը պիտի ըլլայի այդ սիրուն օրիորդին, ձեր աղջկան» :

Տանաիրուհին և իր աղջիկը զարմանքով կ'ունկնդրէին այս խօսքերուն, իրենց կեանքին մէջ երբէք այսպիտի մեծարանքի մը հանդիպած չըլլալով : Անոնք ասպետն և իր զինակիրը սենեակ մը առաջնորդեցին, կերակուր բերին, և թողուցին որ ճաշեն : Բօզինանթն ու Տէվիլը եւս, Տօն Քիչօթի ձին և Սանչոի էջը, ախօռը կապեցին և առատ յարգ ու գառի տուին :

Ճաշէն վերջ, Տօն Քիչօթ ուղեց մեկնիլ և հրամայեց իր զինակիրին որ ձին և էջը պատրաստէ : Սան-

չօ երբ ախօռը կ'երթար, ասպետը բակին մէկ անկիւնը տէգ մը տեսաւ, զոր խլեց անմիջապէս՝ իրրեւ նիզակ դորձածելու համար : Երբ տէր և ծառայ հեծած էին և պատրաստուած մեկնելու, Տօն Քիչօթ պանդոկասկեալը կանչեց և լուրջ շեշտով մը ըսաւ . «Շատ եւ մեծ են այն յարգանքները զոր շոյլեցիք ինձ հանդէպ ձեր այս գղեակին մէջ, ո՛վ տէր կառավարիչ, և ես մինչեւ կեանքիս վերջը երախտապարտ պիտի մնամ ձեզ : Եթէ կրնամ ձեզի փոխարինութիւն մ'ընել, զոր օրինակ, պատժելով ձեզի անարդած չարագործ մը, կը խոտտանամ, յանուն ասպետութեան գասուն, որուն կը պատկանիմ, որ ամենայն սիրով պատրաստ եմ ընելու այդ բանը» :

«Տէր ասպետ», պատասխանեց մարդը, «Չեմ ուզեր որ ձեր վրեմութիւնը ինձ համար ունէ մէկը պատժէ, կը բռնէ ինձ երբ կը վճարէք, պանդոկիս մէջ ձեր եւ անասուններուն կերածին փոխարէնը» :

«Ի՞նչ», գոչեց Տօն Քիչօթ, «Պանդոկ մը՞ն է այս» :

«Այո՛, և աղէկ տեսակէն պանդոկ մը», ըսաւ պանդոկասկեալը :

«Սխալած եմ ուրեմն», պատասխանեց ասպետը, «Դղեակ մը կը կարծէի ես զայն : Ուստի քանի որ գղեակ մը չէ որ իջեւանած եմ, այլ պանդոկ մը, ձեզ կը մնայ հիմա ինձմէ ունէ փոխարինութիւն պահանջելէ ետ կենալ : Որովհետեւ երբէք ըսուած բան չէ որ թափառիկ ասպետ մը ունէ վճարում ընէ ուտեստի և բնակութեան համար, ամէն հիւրընկալութիւն կը շոյլուի անոնց ձրիապէս, իրենց ըրած բարեգործութիւններուն փոխարէն» :

«Բան մը չեմ հասկնար այս բոլորէն», պատաս-

խանեց մարդը, «վճարեցէք պահանջքս և խնայեցէք զիս աւելի եւս լսելէ՝ ձեր ասպետական պատմուածքները: Իրաւունքս է զոր կը պահանջեմ»:

«Ապուշ և սղորմելի պանդոկապետ մըն ես եղեր», գոչեց Տօն Քիչօթ, և Բօզլինանթը մտրակելով և նիզակը օդին մէջ պտուացնելով, առանց արգելքի դուրս ելաւ պանդոկին շրջանակէն: Պանդոկապետը, տեոնելով զայս, Սանչօ Փանզաին օձիքէն բռնեց, ան ալ ըսաւ թէ քանի որ իր տէրը չի վճարեց, ինքն ալ չի կրնար վճարել: Պանդոկապետը ասոր վրայ բարկացած, պնդեց որ եթէ իրեն վճարում չըլլայ, Սանչօ ատոր պատիժը պիտի կրէ: Զինակիրը վերջնականապէս մերժեց ուէ վճարում ընելու, և ուստի պանդոկապետը իր ծառայներէն չորս հոգի կանչեց, որոնք անմիջապէս հասնելով Սանչօն էչէն վար առին: Անոնցմէ մէկը գնաց ներսէն ծածկոց մը բերաւ, խեղճ զինակիրը մէջը դրին, չորս ծայրէն բռնեցին և սկսան շարժել խեղճը, պարապին մէջ, աջ ձախ, վեր վար:

Բարձրագոյ ձիերը, զոր խեղճ Սանչօ կ'արձակէր ծածկոցին մէջէն, հասան մինչև իր տիրոջ ականջը: Տօն Քիչօթ կանգ առաւ, խորհելով թէ թերեւս նոր արկած մը պատահելու վրայ էր. մինչդեռ շուտ իմացաւ որ լսածը Սանչօի ձայնն էր: Ապա ձին ետ դարձուցնելով, նշմարեց որ սոսկալի խաղ մը կը խաղային իր զինակիրին գլխուն: Սանչօ օդին մէջ կ'ելլէր ու կիջնէր այնպիսի արագութեամբ և կանոնաւորութեամբ մը, որ եթէ իր ծառան եղած չըլլար, ինդալէն պիտի մարէր:

Պանդոկապետը և իր մարդիկը Սանչօն չարչարեւէն այլևս յոգնած, անոր էջը բերին և իր լօզիկին

մէջ փաթթելով, անասունին վրայ նետեցին. մինչդեռ Սանչօ գոհ էր որ, ինչ որ ալ ըլլայ, բան մը չէր վճարած և իր ճամբան էր, թէև իր մարմինը չարաչար տանջուած: Երբ խեղճ զինակիրը իր տիրոջ քով հասաւ, այնքան խոշտանգուած և նուաղած վիճակի մէջ էր որ կարող չէր շիտակ նստիլ էշուն վրայ:

«Պարկէշտ Սանչօ», ըսաւ Տօն Քիչօթ կարեկցաբար, «Հիմա վստահ եմ որ այդ դղեակը կամ պանդոկը դիւթուած է, և քեզի հետ զուարճացող այդ մարդիկը ուրիշ աշխարհի մը կը պատկանին: Եւ ինչ որ աւելի կը հաստատէ այս համոզումս՝ այն է թէ, երբ կը դիտէի հեռուէն քեզի ըրածնին, չէի կրնար տեղէս շարժիլ քեզ օգնութեան փութալու. անանկ որ չար կախարդներէ բռնուած էի կարծես: Եթէ երբէք կարող ըլլայի պանդոկին բազը մանկ, քեզի հետ խաղցող այդ վատասիրտները կրնայի դշտացնել ըրածնուն վրայ, մինչև իրենց կեանքին վերջը»:

«Կ'ուզէի վրէժ լուծել, սակայն չի կարողացայ» պատասխանեց Սանչօ, «Թէևեւ իմ գաղափարովս այդ մարդիկը դեւեր չէին, այլ հասարակ արարածներ մեզի պէս: Իսկ ձեր անշարժութեան դատապարտուիլը, կը խորհիմ որ, հետեւանքն է ոչ թէ կախարդանքի մը, այլ ձեր բնական զգացումներուն: Եւ ես կը կարծեմ թէ մեր փնտոած այս արկածները մեզի տակաւին անանկ վնասներ պիտի հասցունեն որ, մեծ խոհեմութիւն ըրած պիտի ըլլանք երբ գիւղ վերադառնանք և մեր գործով զբաղինք, աւելի մեծ չարիքներու չի հանդիպած»:

«Որչա՛փ տգէտ և անմիտ ես, Սանչօ», յարեց Տօն Քիչօթ: «Համբերէ՛ք՝ քիչ մը, և շուտ պիտի գայ այն

օրը, երբ պիտի տեսնես թէ ինչպիսի՛ յաղթութիւններ կարելի է ձեռք ձգել այս արհեստով: Սիրտտ ամուր բռնէ, և Երկինք պիտի վարձատրէ քեզ»:

Ասպետ և զինակիր իրենց ճամբան կը շարունակէին այս խօսակցութեամբ, երբ Տօն Քիչօթ հետուէն նշմարեց ստուար ու խիտ փոշիի ամպ մը որ դէպի իրենց կողմը կը յառաջանար:

«Հիմա, ո՛վ Սանչօ» աղաղակեց ան, «Պիտի հանդիտատես ըլլա՞ս այն վեհանձնական արարքներուն զոր պիտի գործադրեմ, և պիտի տեսնես իմ բազուկին իրական զօրութիւնն ու կարողութիւնը: Կը տեսնե՞ս սա փոշիի ամպը: Զանազան աղբութիւններէ բաղկացած բանակ մըն է որ կը կենայ անոր ետին և դէպ ի մեր կողմ կ'արշաւէ»:

«Եթէ իրաւ այդպէս է, երկու բանակ կայ ուրեմն», ըսաւ Սանչօ, «Որովհետեւ, հոս, այս կողմին վրայ ևս ատանկ փոշիի ամպ մը կը տարածուի»:

Տօն Քիչօթ Սանչօի ցոյց տուած կողմը դարձաւ, և զիտելով որ ճիշտ է անոր ըսածը, ուրախութենէն խենթեցաւ կարծես, բոլորովին համոզուած ըլլալով երկու բանակներու գոյութեան, որոնք իրարու դէմ կ'երթային պատերազմելու: Որովհետեւ, անոր խելապատակը լեցուն էր պատերազմներով, կախարչութիւններով, արկածներով և տակաւին շատ մը ուրիշ անկարելիութիւններով, զոր կարգացած էր իր սիրելի զիրքերուն մէջ, և այսպէս իր ամէն տեսածները, իր այս յիմարութեան հետեւանքով, կը կերպարանափոխուէին այն բաներուն, որոնց կը ցանկար ու կ'ըստատէր: Ներկայ պարագային իրողութիւնն այն էր որ փոշիի ամպերը կը բարձրանային ոչխարի երկու հօտերու

կողմանէ, որոնք տարբեր կողմերէ միեւնոյն ճամբան կ'երթային, և որովհետեւ փոշին զանոնք աչքէ կը ծածկէր, և Տօն Քիչօթ այնքան դրականապէս կը պընդէր թէ իսկապէս բանակներ են անոնք, հիմա Սանչօ ևս սկսաւ Տօն Քիչօթի պէս հաւատալ:

«Ի՞նչ պիտի ընենք, ուրեմն, Տէ՛ր» հարցուց զինակիրը իր ակրոջ:

«Զարմանալի բան», դուչեց ասպետը, «Տկար կողմին պիտի օդնենք բնականաբար: Վստահ եմ որ այս բանակներուն միոյն կ'առաջնորդէ Ալիֆանֆարօն կայսրը, իսկ մյուսին՝ իր թշնամին, Կարամանթի թագաւորը»:

«Որք՞ն կողմանէ պիտի պատերազմինք, ուրեմն», հարցուց Սանչօ:

«Կարամանթի թագաւորին կողմանէ», պատասխանեց Տօն Քիչօթ, «Որովհետեւ ան Քրիստոսնայ մըն է, իսկ Կայսրը՝ կատաղի հեթանոս մը: Մտիկ ըրէ՛ Սանչօ, չե՞ս լսեր ձիերու խինջիւնը, և փողերու ու թըմբուկներու ձայները»:

«Ոչխարներու և դառնուկներու մայումներէն դատ, ուրիշ ձայն չեմ աճներ», պատասխանեց Սանչօ:

Եւ իրաւ ուլ անանկ էր, որովհետեւ հիմա երկու հօտերը բաւական մօտեցած էին:

«Պատճառը երկչոտութիւնդ է որ չես կրնար չլտակ լսել», յարեց ասպետը: Սակայն եթէ շատ կը վախնաս, դուն փախիւր և առանձին ձգէ զիս. քանզի ես միայնակս պիտի շահիմ այս պատերազմը՝ իմ պաշտպանած կողմիս համար:

Եւ անմիջապէս մտրակելով Րօզինանթը, նիզակը

ձեռքին , Տօն Քիչօթ բլուրն ի վար սուրաց կայծակի արագութեամբ :

«Կեցի՛ր , Տէր իմ Տօն Քիչօթ , ե՛տ դարձիր» , պոռաց Սանչօ անոր ետեւէն : «Ոչխարներ և դառնուկներ են միայն որոնց վրայ կ'արշաւես : Կ'աղաչեմ ե՛տ դարձիր , իրաւ որ խենթեցեր ես և ինչ ընելիչ չես գիտեր» :

Հակառակ անոր բոլոր ձիգերուն , ասպետը ետ չի դարձաւ , ընդհակառակը աւելի եւս յառաջացաւ բարձրաձայն գոչելով . — «Ո՛վ դուք ասպետներ , որ Կարամանթի քաջադուն թագաւորին կողմանէ կը կըռոււիք , հետեւեցէք ինձ , և յաղթութիւնը մեր կողմը պիտի ըլլայ» :

Այս խօսքերով՝ անիկա յարձակեցաւ ոչխարներու հօտին վրայ , որպէս թէ իրաւէն թշնամի բանակի մը վրայ կը քալէր : Հովիւները և խաչնարածները կը պոռային անոր ետեւէն որ հանդարտ կենայ , սակայն տեսնելով որ խօսք մտիկ չընէր , և այդ ընթացքով մեծ աւեր պիտի գործէ , իրենց պարսատիկները հանկուցին և սկսան քարերու հեղեղ մը իջեցնել անոր ականջներուն շուրջ : Տօն Քիչօթ , առանց կարեւորութիւն տալու այդ քարի տարափին , քառասմբակ կ'արշաւէր ամէն կողմ . Գոչելով . — «Ո՛ւր ես , ո՛վ դու անդամդ Ալիֆանֆարօն . ներկայացիր ինձ , և ես անմիջապէս պիտի տամ քու արժանի պատիժդ» :

Այդ պահուն խոշոր քար մը ինկաւ վրան և անանկ մը դարկաւ խեղճը , որ կարծեց թէ կամ մեռաւ , եւ կամ մահացուօրէն վիրաւորուեցաւ . անոր յաջորդեց ուրիշ մը , որ ակռաներէն երեք , չորսը տարաւ , և իրաւ անանկ ծանր եկան այդ հարուածները որ աս-

պետը ձիէն դետին ինկաւ վերջապէս : Հովիւները վազեցին դէպ ի ասպետը , արդէն սպաննուած կարծելով զայն : Յետոյ իրենց հօտերը հաւաքեցին աճապարանքով , Տօն Քիչօթի կոխկրտած մեռեալ ոչխարները վերցուցին , և իրենց ճամբան շարունակեցին , առանց ուրիշ արկածի հետազօտութեան :

Բոլոր այս միջոցին Սանչօ բլուրին դադարը կայնած , իր տիրոջ վիճակը կը դիտէր : Յնորած զինակիրը մօրուքը կը փետտէր և կ'անիծէր այն ժամը , երբ խօստացաւ այս արկածներուն մէջ մտնելու : Սակայն երբ տեսաւ Տօն Քիչօթի ձիէն իյնալը , և հովիւներուն մեկնիլը , վազեց անմիջապէս՝ դէպ ի վիրաւորեալ ասպետը , զոր թէեւ ծանրապէս վնասուած դտաւ , սակայն դեռ գիտակցութիւնը կը պահէր ան և կարող էր խօսելու :

«Ձի խնդրե՞ցի ձեր վսեմութենէն որ ետ դառնաք» , ըսաւ Սանչօ : «Ձրսի՞ ձեզի թէ անոնք ոչխարներ էին , և ոչ թէ մարդկային բանակներ» :

«Որչա՛փ գիւրութեամբ կրնայ կոր այդ թշուառական կախարդը , իմ թշնամին , կերպարանափոխել իրերը , կամ անյայտացնել զանոնք : Որովհետեւ ան էր որ ասպետներու բանակ մը ոչխարներու հօտի մը այլափոխեց , և եթէ , Սանչօ՛ , էչդ հեծած անոնց ետեւէն երթաս կամացուկ մը , պիտի տեսնես որ անոնք նորէն մարդու վերածուած են , առաջուան իմ տեսածիս պէս : Սակայն հիմա երթալու հարկ չի կայ , քանզի օգնութեանդ կը կարօտիմ : Եկուր նայէ տեսնեմ ակռայներէս քանին պակասած է . կարծեմ թէ կզակներուս վրայ ակռայ չի մնաց» :

Գետնատարած ասպետը ոտքի ելաւ , հաւատարիմ

Բօղղինանթի սանձէն բռնած , որ մինչեւ վերջ իր տիրոջ քովէն շարժած չէր : Յետոյ մօտեցաւ զինակիրին որ իր էշուն կրթնած խորապէս կը մտածէր՝ տրամադէմ և յուսահատ :

«Մի վշտանար իմ կրած չարիքիս համար , Սանչո» , ըսաւ Տօն Քիչօթ : «Ինչո՞ւ կը խռովիս երբ վշտանառողը դուն ինքզ չես» :

«Ծածկոցին մէջ օրօրուողը ո՞վ էր սակայն . չե՞ս յիշեր» , գուչեց Սանչո «Ու յետոյ , պայուսակս իր բոլոր պարունակութիւնովը անյայտացած է : Տարակոյս չունիմ որ պանդոկապետը վար դրած է դայն , վճարում ընել մերժելուդ համար» :

«Ի՞նչ կ'ըսէք , իրաւ ամէն բան առած են» , հարցուց Տօն Քիչօթ :

«Այո» , պատասխանեց Սանչո :

«Ուրեմն այսօր ուտելիք չունինք , քանի որ ամէն բան պայուսակին մէջն էր» , ըսաւ ասպետը :

«Ինչ որ կրնանք դանել ազարակներուն և ցանկապատներու վրայ , ան պիտի ուտենք» , պատասխանեց զինակիրը , ողբալի շեշտով մը :

«Հացի պատառ մ'ըլլար , բերանս առնէի» , ըսաւ Տօն Քիչօթ , «Բայց հոգ չէ , բարի Սանչո , էշդ հեծիր և հետեւէ ինձ , որովհետեւ Ստաուած , որ կը հոգայ ամէնը , մեզի պիտի չանտեսէ» :

«Կը յուսամ թէ առանկ ըլլայ» , յարեց Սանչո , «Հիմա շարունակենք ճամբանիս , և սակայն աշխատինք շուտ իջնել օթեւան մը , ուր ոչ ծածկոցով օրօրողներ գտնուին , ոչ ուրուականներ և ոչ ալ կախարդուած բանակներ» :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԱՍՈՒԱՂՕՐԻՔԻ ԱՐԿԱՍՐ

Ասպետ և զինակիր վերստին ճամբայ ինկան : Գիշերը վրայ հասաւ , ամէնզի մուծը կոխեց , ու տակաւին անոնք չէին կրցած իջեւանի մը հասնիլ : Ատկէ դատ , աւելի գէշը , ուտելիք բան մը չ'ունէին և սովամահ ըլլալու աստիճան անօթի էին : Եւ ահա այս ամէն դժբաղդութեանց վրայ դէպք մը եւս պատահեցաւ որ կարծես իրաւէն շատ լուրջ արկածի մը հանգամանքն ունէր : Գիշերուան այդ թանձրամած խաւարին մէջէն անոնք հեռուն կը նշմարէին կարգ մը լոյսեր , որ դէպի իրենց կողմը կուգային , շարժուն աստղերու նման : Սանչո սարսափահար ինչ ընելիքը չէր գիտէր : Տօն Քիչօթ ինքն ևս շատ վախցաւ : Մին իր էշը , իսկ միւսը իր ձին կեցուցին , և սկսան ուշի ուշով նայիլ . ու զիտեցին որ լոյսերը երթալով կը մօտենային իրենց , և քանի մօտենային այնքան ալ կը մեծնային անոնք :

«Խնդրեմ , Սանչո , քաջասիրտ եղիր քիչ մը» ըսաւ Տօն Քիչօթ . «Գալով ինձի , հիմա պիտի տեսնես քաջասրբոտութեանս աստիճանը» :

«Որչափ որ կրնամ» , պատասխանեց Սանչո : Յետոյ քիչ մը ճամբուն մէկ կողմը քաշուելով , ջանաջին հետազօտելու թէ ի՞նչ էին այդ շարժուն լոյսերը , և շուտով նշմարեցին մեծ բազմութիւն մը որ ձերմակներ հագած կը քալէր դէպ ի իրենց կողմը : Այդ

անարկու տեսարանը այնքան սարսափ ազդեց Սանչոի որ ան ու գողէն ակռայները իրար փական և բոլոր անդամները սկսան դողալ: Գալով Տօն Քիչօթի, անոր մէջ հիմա վախը ուրախութեան փոխուած էր, երեւակայելով թէ իր փնտոած արկածներուն մին էր որ կը ներկայանար իրեն այդ պահուն:

Այսպէս՝ աղէկ մը գննելով, նշմարեց պատգարակ մը, տեսակ մը մահիճ, զոր ուսերուն վրայ կը կրեն և որ կը գործածուի մեռած կամ վիրաւորուած մարդիկ փոխադրելու համար: Տօն Քիչօթ անմիջապէս հետևեց թէ այդ պատգարակը կը պարունակէր դիակը վիրաւորուած կամ սպաննուած ասպետի մը, որուն մահուան վրէժը լուծել իր նուիրական պարտականութիւնն էր: Ուստի նիզակը ձեռքն առաւ, թամբին վրայ հաստատ մը նստաւ, և յառաջացաւ դէպի ճամբուն մէջտեղը, ուրկից պիտի անցնէր բազմութիւնը:

Երբ թափօրը մօտեցաւ, Տօն Քիչօթ բարձրաձայն գոչեց.— «Ո՛վ դուք ասպետներ, և կամ ինչ որ էք, կեցէ՛ք և ըսէ՛ք ինձ թէ ո՛վ էք, ո՛ւր կից կուգաք, ո՛ւր կ'երթաք և ի՛նչ է որ կը տանիք այդ պատգարակին մէջ: Ինձ անանկ կը թուի թէ կամ դուք ուրիշին փնտոած էք և կամ թէ ուրիշը ձեզի: Եւ իրաւունք է որ իմանամ այդ բանը, որպէս զի կարենամ պատժել զձեզ, եթէ դուք էք ոճրագործը, և կամ թէ վրէժ լուծեմ անոնցմէ որ ձեզի անիրաւութիւնը բաժն են»:

«Ստիպուած ենք աճապարելու», պատասխանեց թափօրին մէջէն ձայն մը: «Այս գիշեր շա՛տ ճամբայ ունինք կտրելիք, որով չենք կրնար ձեր պահանջած մանրամասնութիւնները տալ»:

Այս ըսելով՝ մարդը հանդարտ ճամբան կը շարունակէր, երբ Տօն Քիչօթ, դայրացած անոր այս պատասխանէն, բռնեց անոր ջորիին սանձէն և ըսաւ.— «Կեցի՛ր, և պատմէ՛ ինձ ինչ որ կը պահանջեմ, ապա թէ ոչ ձեզ ամենուդ մէկէն կուրի հրաւէր պիտի կարդամ»:

Ջորին շատ երկչոտ անասուն մ'ըլլալով, մէկէն խրտչեցաւ և ետևի երկու ոտքին վրայ կայնելով, մարդը գետին նետեց. թափօրին ուղեկցող ծառաներէն մէկը զայս տեսնելով, անմիջապէս վրայ հասաւ ու սկսաւ անուանարկել Տօն Քիչօթը: Ասպետը այս յանդուգն վարմունքէն այնքան կատղեցաւ որ, նիզակը քաշեց և յարձակելով ծառային վրայ գետին փռեց զայն, ծանրապէս վիրաւորուած վիճակի մէջ: Ապա դառնալով՝ քալեց բազմութեան վրայ, ամէնուն ալ ձակատաղիքը որոշելու՝ մէկիկ մէկիկ: Ճերմակազգեստ մարդոց բոլորն ալ երկչոտ մարդիկներ էին ու առանց դէնքի, որով անմիջապէս, առանց կուրի բռնուելու, փախուստ տուին դաշտին վրայ իրենց ջահերով, բարեկենդանի զիշերուան դիմակաւորներու մէկ համապատկերը ստեղծելով: Իսկ մեռելին բուն տէրերը, որոնք գերեզմանոց կը տանէին զայն՝ թաղելու համար, այնքան փաթթուած էին երկայն ձերմակեղէններուն մէջ որ փախչելու անկարող էին. այնպէս որ Տօն Քիչօթ, առանց ուէ փնտս կրելու, ամենայն դիւրութեամբ խուճապի մատնեց բոլոր բազմութիւնը: Իսկ խեղճ մարդիկը կատարելապէս համոզուած էին թէ իրենց դէմ գործողը հասարակ մահկանացու մը չէր, այլ սատանան ինքը, որ իրենց ետևէն ինկած էր մեռելին դիակը իրենց ձեռքէն կորզելու համար:

Սանչօ դիտելով որ Տօն Քիչօթ այնչափ դիւրութեամբ յաղթեց ներկայ հոծ բազմութեան, ինքնիրենն ըսաւ. — «Իրաւ որ իր պնդածին չափ քաջ է իմ տէրս» :

Չորիքն ինկած մարդուն ջահը դեռ չէր մարած, որուն լուսով ասպետը իր պարտուած թշնամին նշմարելով անոր մօտեցաւ և սուրին բերանը անոր վիզին դնելով հրամայեց որ անմիջապէս կա՛մ անձնատուր ըլլայ և կամ սպաննուի :

«Արդէն անձնատուր եղած եմ, քանի որ սրունքներս կտարած ըլլալով, անշարժութեան դատապարտուած եմ», ըսաւ մարդը : Կաղաչեմ, Տէ՛ր, եթէ քրիստոնեայ էք, մի սպաննէք զիս, որովհետեւ մարդասպանութիւն մըն է որ դորձած պիտի ըլլաք պարգապէս» :

«Ո՞վ ես դուն», հարցուց Տօն Քիչօթ :

«Կրօնաւոր մը, որ Պէգա քաղաքէն եկած եմ, սա տասն և մէկ ընկերներուս հետ, որոնք փախան իրենց ջահերով : Հրաւիրուած էինք կատարելու յուղարկաւորութիւնը պարօնի մը որ պիտի թաղուի Սէկովիս, իր ծննդավայրին մէջ, ուր կը տանէինք զինքը» :

«Ո՞վ մեռցուց այդ պարօնը», հարցուց Տօն Քիչօթ :

«Աստուած», պատասխանեց կրօնաւորը. «Ծանր շերմի մը գո՞ր գնաց խեղճը» :

«Ուրեմն» յարեց ասպետը, «Հարկ չի կայ վրէժ լուծելու իր մահուան առթիւ, քանի որ Աստուծոյ կամքովն է մեռած, ինչ որ է մեր ամէնուս ալ ճակատադիրը : Հիմա տեղն է որ ձեր արժանապատուութիւնը դիտնայ թէ՛ ես Մանչի Ասպետն եմ, Տօն Քիչօթ անուամբ, և պաշտօնս է աշխարհս չրջիլ, սխալներ դար-

մանելու և կեղեքեալներուն օգնութեան փութալու համար» :

«Սխալներ դարմանելու ձեր դրութիւնը չեմ հասկընար, սակայն» ըսաւ կրօնաւորը, «Քանի որ անա իմ առողջ սրունքս կտարեցիր և մինչև կեանքիս վերջը միտտանի պիտի մնամ : Սակայն որովհետեւ պտոր համար ա՛լ ճար մը չի կայ, կը խնդրեմ, տէ՛ր ասպետ, որ գէթ զիս սա ջորիին տակէն ազատէք : սրունքս ասպանդակին և թամբին մէջտեղը մնացած է» :

Տօն Քիչօթ անմիջապէս Սանչօ Փանդաի նշան ըրաւ որ դայ կրօնաւորին օգնէ որ ոտքի վրայ ելլէ : Մինչդեռ մեր զինակիրը, այդ պահուն, փախչող կրօնաւորներէն մէկուն ջորին կողոպտելով զբաղած էր : Այդ անասունին վրայ շատ ուտեստ կար, ու Սանչօ իր լօգիկը պարկի մը վերածելով բոլոր ուտեստը անոր մէջ լեցուց ու հշուն վրայ նետեց : Այդ գործը լինցունելէ վերջ, Սանչօ պատասխանելով իր տիրոջ կոչին, եկաւ և մարդը վերցունելով իր ջորիին վրայ նստեցուց : Յետոյ Տօն Քիչօթ անոր ձեռքը տուաւ ջահը, և հրամայեց որ իր ընկերներուն հետեւի, և իրեն համար ներողութիւն խնդրէ անոնցմէ, այն չարիքին համար զոր ստիպուած էր գործադրել : Կրօնաւորը երբ ճամբայ ինկաւ, Սանչօ անոր ետեւէն կը պոռար. — «Եթէ այդ պարօնները կ'ուզեն դիտնալ զիրենք փախուստի մատնող ախոյեանին անունը, կրնաք ըսել թէ անիկա Մանչի նշանաւոր Տօն Քիչօթն է, որ կը կոչուի նաեւ Տրտմադէմ Ասպետ» :

«Ի՞նչ պատճառաւ զիս այդպէս կ'անուանես», հարցուց Տօն Քիչօթ իր զինակիրին :

«Որովհետեւ» պատասխանեց Սանչո . «Չհին լուսով աղէկ մը դիտեցի դէմքերնիդ, որուն չափ վշտատեսիլ կերպարանքի մը չեմ հանդիպած կիանքիս մէջ : Կ'ենթադրեմ թէ ատոր ալ պատճառն է ձեր ակոսյներուն թափուլը, կոխներուն պատճառած հալուճաշը, և ուտեստի չգոյութիւնը» :

«Իրաւ է որ պէտք է ես ալ տխուրս մ'ունենամ հին ասպետներու պէս, որոնք կը կոչուէին զոր օրինակ, Սուրի Ասպետ և կամ Արծուառիւծի Ասպետ, և այլն, ու բոլոր աշխարհի ծանօթ կ'ըլլային այդ տխուրոսներով : Այսպէս աղէկ գաղափար մ'էր եր յղացար՝ զիս Տրտմադէմ Ասպետ կոչելով, Սանչո, և պիտի ջանամ որ բոլոր ոճրագործները դողացնեմ այդ տխուրոսի առջեւ» :

Սանչո էջը բերաւ, և անոնք սկսան շարունակել իրենց ճամբան : Տակաւին շատ չէին գացած երբ ինքզինքնին գտան հանգստաւէտ և ընդարձակ հովիտի մը մէջ, ուր իջան քիչ մը հանդիստ առնելու համար : Սանչո պայուսակը բացաւ և դուրս հանեց կրօնաւորին ջորիէն կողոպտած ուտելիքները, և երկուքը մէկ աղէկ ընթրիք մ'ըրին : Եւ ահա յանկարծ ուշադրութիւննին դրաւեց ջորի հոսանքի մը ձայնը, բարձր գահավէժէ մը թափող ջրվէժի մը ձայնին պէս : Աւելի ուշադրութեամբ ունկնդրելով, ուրիշ ձայն մ'եւս չառին, երկաթի թնդիւնի կամ շղթայի շաջիւնի պէս, որուն կ'ընկերանար զօրաւոր բաղխիւններ, որ կ'եւլէին կ'իջնէին կանոնաւոր միջոցներով և չափերով : Այս ահարկու ձայնը, միացած հոսանքին զօրաւոր ձայնին, անանկ սարսափ կ'ազդէր որ մարդ Տօն Քիչօթ ըլլալու էր՝ անկից չի վախնալու համար : Գիշերը մութ էր և մեր

ճամբորդներուն գլուխնուն վրայ կը ծռէին բարձրաբերձ ծառեր, որոնց տերեւները, հովերէն շարժելով, ահարկու խժրգուք մը կը հանէին : Զիրենք չըջապատող ամէն ինչ սոսկալի բան մ'ունէր կարծես իր մէջ : Ոչ հոսանքին ձայնը կը լսէր, ոչ բաղխիւնները կը դադրէին, ոչ հովը կը կասէր և ոչ ալ առաւօտ կ'ըլլար : Քանի մը վայրկեան սպասելէ վերջ, Տօն Քիչօթ յանկարծ Րօզինանթէն գետին ցատկեց, և իր ասպարն ու նիզակը ձեռքն առած գոչեց . — «Եղբայր Սանչո, անսգիւտ արկած մըն է այս, որ ինծի համար վերապահուած է : Ես պիտի երթամ զայն փնտռելու, իսկ դուն երեք օր սպասէ հոս, և եթէ այդ միջոցին չի վերադառնամ, կրնաս ետ գիւղը երթալ և պատմել սիրուհիս Տիւլսինաին թէ իր ասպետը մեծ արկածներ հետապնդած միջոցին մեռած է, պատուաւոր կերպով» :

Սանչո իր տիրոջ այս խօսքերը լսելուն պէս լալ սկսաւ ու գոչեց . — «Տէ՛ր, չեմ կրնար խորհիլ թէ ինչու ձեր վսեմութիւնը այս ահարկու արկածը դիմադրաւել կ'ուզէ անպատճառ : Ատենը դիչեր է և ոչ ոք կը տեսնէ մեզ : Գիւրութեամբ կրնանք մէկ կողմ դառնալ և վտանգէն զերծանիլ, առանց ուէ մէկէն նշմարուելու և երկչոտ կոչուելու : Ատկէ դատ, կը խնդրեմ ձեզմէ որ զիս առանձին չի թողուք այս ամառի տեղուանքը, գիշերուան մութին մէջ : Եւ եթէ անպատճառ պնդէք ձեր որոշումին վրայ, գէթ սպասեցէք մինչեւ արշալոյս, որուն ծագելուն երեք ժամ մնաց» :

«Երբէք ըսուելու չէ իմ մասիս թէ արցունքներ կամ աղաչանքներ կրնան եղեր չեղեցնել զիս իմ ասպետի պարտականութենէս», ըսաւ Տօն Քիչօթ : «Ուս-

տի, խնդրեմ, Սահնչօ, լեզուդ քեզի քաշէ, ներկայ պարագային քու միակ ընելիքդ է Նոս սպասել. շուտ կը վերադառնամ ես, ողջ կամ մեռած» :

Սահնչօ տեսնելով որ իր տէրը վերջնականապէս մտադրած է կատարել իր որոշումը, խորհեցաւ նենգութիւն բանեցունել, ու այդպէս ստիպել զայն որ գէթ մինչեւ արշալոյս սպասէ : Այս մտքով, Բօզինանթի կազմածքը շտկել պատրուակեց, և առանց տեսնուելու, ձիուն ետեւի երկու ոտքերը կապեց Տէփըլի պախուցին : Այնպէս որ երբ Տօն Բիչօթ ձին հեծաւ մեկնելու համար, անասունը չէր կրնար քաշել, այլ կը ցատկւրատէր : Այս տեսնելով խորամանկ զինակիրը գոչեց. — «Ո՛վ, Տէ՛ր իմ, կը տեսնե՞ք թէ երկինք ինչպէ՛ս անշարժութեան դատապարտեց Բօզինանթը, այդպէս արդիւիշու համար զձեզ՝ այս արհաւիրալից ձամբորդութենէն» :

Ասպետը գրեթէ յուսահատեցաւ, որովհետեւ որչափ ալ մտրակէր ձին, անիկա տեղէն չէր կրնար շարժիլ : Վերջապէս, առանց ամենադոյզն կատկածի թէ Սահնչօ իրեն խաղ մը խաղցած էր, յարմար դատեց կենալ և սպասել մինչեւ որ Բօզինանթ ի վիճակի ըլլայ իր սրունքները գործածելու :

«Բանի որ ասանկ է, Սահնչօ» ըսաւ ասպետը, «կը հաւանիմ սպասել մինչեւ արշալոյս, թէեւ արցունքի ժամեր պիտի ըլլան ինծի համար՝ այս սպասումի պահերը» :

«Ձեր վսեմութիւնը չի՞ փափաքիր վար իջնել ձիէն, և քնանալ կակուղ մարգագետինին վրայ, որպէս զի աւելի կայտառ վիճակի մէջ արթննայ առաւօ-

տուն՝ իր սպասած հիասքանչ արկածը դիմագրաւելու համար» : ըսաւ Սահնչօ :

«Վտանգի պահուն քնացող ասպետներէն չեմ», պատասխանեց Տօն Բիչօթ :

«Գուն կրնաս քնանալ, կամ ուզածդ ընել, իսկ ես պէտք է վարուիմ այնպէս, ինչպէս կը վայելէ այն պատուաւոր արհեստին որուն կը հետեւիմ, արթուն հսկելով՝ մինչեւ որ Բօզինանթ ի վիճակի ըլլայ մեկնելու :

Գիշերը այսպէս անցաւ : Արշալոյսին Սահնչօ կամացուկ մը քակեց ձիուն սրունքները, որ ինքզինքն ազատ զգալով, սկսաւ ոտքերովը դետինը թափել : Ասպետը գայտ տեսնելով խորհեցաւ թէ անմիջապէս կրնայ սկսիլ իր ձեռնարկին. ցերեկուան լուսով հիմա կարող էր անիկա դիտել շրջակայ իրերը, որով տեսաւ թէ չազանակենիներու ծառաստանի մը մէջ, մութ ըստուերի մը տակ կը գտնուէր : Տօն Բիչօթ թէեւ տակալին ջուրին և բաղխիւնին ձայները կ'տոնէր, սակայն չէր կրնար գուշակել թէ ո՛ր կողմէն կուգային անոնք : Այսու հանդերձ ամ իր ձին մտրակեց դէպ ի այն կողմը ուրկից, կը կարծէր թէ, կուգային ձայները : Խեղճ Սահնչօ անոր կը հետեւէր, իր էջը քայելով, և միանգամայն խնդրելով իր տէրը մէն որ ընելիքին ուշադրութիւն ընէ : Ծառերու ստուերներուն տակէն քիչ մը յառաջանալէն վերջ, հասան սեպագետ վայրերով շրջապատուած պզտիկ կանանչ հովիտ մը, ուրկէց ի վար հոսանքոտ վտակ մը կը հոսէր : Այդ ժայռերուն ստորոտը կը նշմարուէին քանի մը խեղճ ու կրակ հիւղակներ, որ աւելի աւերակներու կը նմանէին քան մարդկային բնակարաններու, և անա այդ հիւղակներէն

էր որ ահարկու ձայները կուգային : Բողիմանք սկսաւ խրտչիլ այդ ձայներէն , սակայն Տօն Քիչօթ հանդարտեցուց զայն և կամաց կամաց կը յառաջանար դէպ ի հիւղակները , մինչ Սանչօ անոր մօտէն կը քալէր , վիզը դէպ ի առաջ երկնցունելով՝ վայրկեան մ'առաջ քննել իմանալու համար իր սոսկուններուն պատճառը : Այս վիճակին մէջ հարիւր քայլի չափ յառաջացան և ահա յանկարծ իրենց աչքին առջեւ պարզուեցաւ բոլոր գիշերը զիրենք կասկածանքի մատնող անձանօթ ձայներուն բուն պատճառը : Զուրով դարձող ասուաղօրիք մըն էր զոր կը տեսնէին իրենց առջեւ , կտաւ մաքրելու և ամրացնելու մեքենայ մը : Եւ ահա ատոր մեքենական կազմածն ու մեծ մուրճերն էին որ կը գոյացնէին այն ահարկու թնդիւնները՝ որ այնքան սարսափեցուցած էին ասպետն և իր զինակիրը : Հոս ասպետ ու զինակիր սկսան իրարու նայիլ : Սանչօ իր տիրոջ կը նայէր որ շուարումէն լեզուն քաշուած էր և ամօթահար գլուխը ծռած կը կենար : Տօն Քիչօթ Սանչօի կը նայէր , որ ընդհակառակը զաւելցտական երեւոյթ մ'առած էր , թուշերը ուռեցած և բերանը լեցուն՝ խնդուքով մը , դուրս պոռթկալու պատրաստ : Հակառակ իր շատ գէշ տրամադրութեան ասպետը չի կորցաւ ինքզինքը զսպել՝ խնդալէ զինակիրին երեւոյթին վրայ , որն որ այսպէս իր տիրոջմէն քաջալերուած , անանկ սաստիկ ծիծաղ մը պոռթկաց որ ստիպուեցաւ ձեռքերը կողերուն վրայ դնել , ինքնինքը պայթիլէ զգուշացնելու համար : Տօն Քիչօթ , խորհելով թէ այսպէս Սանչօի ծաղրն ու ծանալը եղած էր , անանկ կատղեցաւ որ նիզակը վեր առնելով երկու անգամ իջեցուց անոր ուսերուն վրայ սաստիկօրէն : Սանչօ

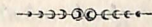
տեսնելով որ իր խնդուքը այնքան ծանր արժեք իրեն , և երրորդ հարուած մը հաւանական էր , ամենայն խոնարհութեամբ գոչեց . « Խնդրեմ , Տէ՛ր , մի՛ բարկանաք , կատակ է ըրածս » :

« Դուն կրնաս կատակել , սակայն ես ոչ » , պատասխանեց Տօն Քիչօթ : « Եթէ ներկայ պատահածը իրաւէն վտանգաւոր արկած մը եղած ըլլար , զանիկա դիմադրաւելու համար բաւականաչափ քաջասրտութիւն ցոյց չի տո՞ւի : Ի՞նչպէս կրնայի գուշակել թէ լսուած ձայները ասուաղօրիքի մը հանած աղմուկներէն կը բաղկանային , քանի որ ես բոլոր կեանքիս մէջ այդ տեսակ բան տեսած չեմ երբէք : Իսկ դուն Սանչօ , թշուաւական գեղջուկ , որ բոլոր կեանքդ անոնց մէջ անցուցած ես , այդ ձայները քեզի ալ սարսափով չի լեցուցի՞ն : Սակայն , քեզի կ'ըսեմ , թող սա վեց մուրճերը վեց հսկայներու փոխուին , և թող անոնք մէկիկ մէկիկ կամ ամէնը մէկ վրաս յարձակին , և եթէ ամէնուն այ գլուխը չ'ուտեմ , այն ատեն կըրնաս ուղածիդ չափ ծաղրել զիս » :

« Կը բաւէ , Տէ՛ր » ըսաւ Սանչօ . « Կը խոստովանիմ թէ չափէն աւելի խնդացի : Սակայն , հիմա որ հաշտուած ենք , իրաւէն խնդալիք բան չէ՞ր , երբ մտաբերենք թէ ես ի՞նչ սոսկալի երկիւղի մէջ էի այս գիշեր , մինչ ձեր վսեմութիւնը երբէք վախ չէր զգար » :

« Չեմ ուրանար որ պատահածը ծիծաղելիք բան մըն էր » պատասխանեց Տօն Քիչօթ , « Միայն թէ կը պահանջեմ որ ուրիշ անգամ չի կրկնես այս բանը , Սանչօ , որովհետեւ ամէն մարդ իրերը իրենց բուն նշանակութեամբը առնելու զգացումը չ'ունի » :

« Կը խոստանամ երբէք չի կրկնելու ասուաղօրիքի հոյակապ արկածը » , պատասխանեց Սանչօ խոնարհաբար :

ԳԼՈՓԻՆ Ե.

ՄԱՄՊՐԻՆՈՒ ԿԱԽԱՐԳՈՒԱԾ ՍԱՂԱԽԱՐՏԸ

Այդ պահուն սաստիկ անձրեւ մը տեղալ սկսաւ : Սանչո ասաջարկեց որ ներս մտնեն , սակայն Տօն Քիչօթի սիրտը այնքան նեղացած էր որ մերժեց Սանչօի առաջարկը : Անձրեւին տակ կայնած , շուրջը կը դիտէր ան , երբ հեռուէն նշմարեց ձիաւոր մը որ գէպի իրենց կողմը կուգար , և որ գլխուն վրայ ոսկիի պէս շողշողացող բան մը կը կրէր :

«Ահա մէկ ուրիշ և իրական արկած մը» յարեց ասպետը , Սանչօի դառնալով , «Մամպրինօի սաղաւարան է զոր կը կրէ այդ հեռուէն եկող ձիաւորը» :

«Չգուշացէ՛ք , Տէր , ի՛նչ կ'ըսէք , ի՛նչ կ'ընէք» , ըսաւ Սանչօ , «Ձեր վսեմութիւնը չարաչար կը սխալի կարծեմ» :

«Ինչպէ՞ս կրնամ սխալած ըլլալ» , ըսաւ Տօն Քիչօթ : «Ձե՞ս տեսներ սա ասպետը որ հեռուէն գէպի մեզ կուգայ գորշագոյն ձիու մը վրայ նստած , և ոսկեայ սաղաւարտ մը գլուխը դրած» :

«Ինչ որ ես կը տեսնեմ որոշակի , հասարակ մարդ մըն է որ գորշագոյն էչ մ'ունի և գլխուն վրայ դրած է փայլուն բան մը» , պատասխանեց Սանչօ :

«Ո՛չ , անիկա Մամպրինօի կախարչուած սաղաւարան է» , պնդեց Տօն Քիչօթ : «Թող զիս որ իյնամ այդ մարդուն հետ , և պիտի տեսնես թէ որչափ շուտով ձեռք պիտի ձգեմ այդ անսղիւտ սաղաւարտը» :

«Ճամբէն դուրս ելլեմ ուրեմն , և մաղթեմ որ երկրորդ ասուաղօրիքի արկածի մը չի դառնայ ներկայ արկածն ևս» , պատասխանեց Սանչօ :

«Քեզի չ'ըսի՞ Սանչօ , որ անգամ մըն ալ չի կըրկնես այդ արկածը , և ոչ իսկ խորհիս անոր վրայ» , ըսաւ Տօն Քիչօթ : Եթէ անգամ մըն ալ լսեմ , ուրիշ բան չեմ ըներ , այլ հողիտ մարմինէտ կը բաժնեմ» :

Սանչօ լսեց , վախնալով այս սպառնալիքէն : Գալով սաղաւարտաւոր ձիաւորին , այդ մասին ճշմարտութիւնը սա էր : Այդ ժամանակներուն սափրիչները սովոր էին գիւղէ գիւղ շրջիլ , ժողովուրդը ածիլելու համար , և շատ անգամ անոնք իրենց հետ կը կրէին պղնձէ լահան մը : Մարդը զոր Տօն Քիչօթ ասպետ կը կարծէր , իրապէս հասարակ սափրիչ մըն էր , որ էջը հեծած մէկ գիւղէ ուրիշ գիւղ մը կ'անցնէր , և որովհետեւ անձրեւ սկսած էր և մարդը գլխարկը նոր դրնած ըլլալով , գանիկա թրջելէ կը զգուշանար , լահանը գլուխը անցնել խորհած էր : Մինչդեռ լահանը աղէկ մը յղկուած ըլլալուն , հեռուէն ոսկիի պէս կը փայլէր : Ահա այդ սափրիչն էր զոր Տօն Քիչօթ ասպետ մը կարծած էր , իսկ անոր լահանն ալ սաղաւարտ մը : Խեղճ սափրիչը բաւական մօտեցած ըլլալով , Տօն Քիչօթ յարձակեցաւ և նստակը անոր ուղղելով գոչեց . — «Պաշտպանէ՛ ինքզինքդ , ո՛վ դու ոճրագործ , և կամ թէ յանձնէ անմիջապէս ինձ ինչ որ ինձ կը պատկանի ու կը վայելէ արդէն» :

Սափրիչը իր վրայ յարձակող այս արտաքոյ կարգի կերպարանքը տեսնելուն պէս , անմիջապէս էշուն ետեւէն վար սահեցաւ , նիզակին հարուածը վրիպեցնելու համար : Խելայիդած մարդուկը , ոտքերը գետին

դպած չի դպած, լահանը մէկդի նետեց և սկսաւ բուրբ ուժովը փախուստ տալ: Տօն Բիչօթ գո՛հ էր, տեսնելով որ իր թշնամի ասպետը նախընտրեց սաղաւարտը թողով փախչիլ՝ քան թէ մարտնչիլ իրեն հետ: Յետոյ լահանը առաւ գետնէն, գլխուն վրայ դրաւ եւ սկսաւ դարձունել զայն քանի մը անգամ, ճակատը դռնելու համար: Սակայն ատենելով որ ճակատ չունէր ան, լուրջ կերպարանք մ'առնելով ըսաւ.— «Ստուգապէս, այս սաղաւարտին ասպետը մեծ գլուխ մը ունեցած ըլլալու է, բայց գէշը հոն է որ անոր կէսը կը պակսի»: Սանչօ հոս իր խնդուքէն պիտի մարէր, բայց յաջողեցաւ ինքզինքը դսպել, յիշելով թէ որքան ծանր արժած էր իրեն՝ իր նախորդ խնդուքը:

«Ինչո՛ւ կը խնդաս, Սանչօ», հարցուց Տօն Բիչօթ: «Խնդալս բռնեց» ըսաւ Սանչօ, «Խորհելով թէ ինչ վիթխարի գլուխ մը ունեցած ըլլալու է այն ասպետը՝ որ կը կրէր այս սաղաւարտը որ որոշապէս յայտնի է թէ ուրիշ բան չէ այլ սափրիչի լահան մը»:

«Գիտե՞ս, Սանչօ», պատասխանեց իր տէրը, «Որ ես կը հաւատամ թէ այս կախարդուած սաղաւարտը, որւէ կերպով մը, ասանկ ինկած է մէկուն ձեռքը, որ անոր իրական յարգն ու արժէքը չի գիտեր և առէր իբրև սափրիչի լահան կը գործածէ զայն: Սակայն այդ կէտը կարեւորութիւն չ'ունի ինձ համար, որովհետեւ մեր առաջին հանդիպած քաղաքին մէջ պիտի ձեւափոխեմ զայն, և ես ինքս պիտի գործածեմ, քանի որ, ինչ որ ալ ըլլայ, կրնայ գէթ գլուխս քարերէ պաշտպանել»:

«Եւ հիմա ըսէ՛ք, Տէր», հարցուց Սանչօ, «Ի՞նչ պիտի ըլլայ այդ աւանակին ձին որ աւելի էշու կը նմանի»:

«Զին կողոպտելը պատիւ չի բերեր մեզ, Սանչօ», պատասխանեց ասպետը, «Հոս ձգէ, և մեր մեկնելուն պէս անոր տէրը վերադառնալով պիտի առնէ զայն»:

«Կրնա՞մ, սակայն, անոր կազմածը փոխել Տէփըլի կազմածին հետ», հարցուց զինակիրը, «Քանի որ իմինս հին է և անորինը նոր, և ձեր վսեմութիւնը իրաւունք ունի այդ փոփոխութիւնը արտօնելու»:

«Կ'արտօնեմ որ փոխես, Սանչօ, քանի որ Տէփըլ նոր կազմածի մը կը կարօտի անպատճառ, պատասխանեց ասպետը:

Սանչօ անմիջապէս փոխեց կազմածը, ինչ որ տասնապատիկ աւելի գեղեցիկ երեւոյթ մը տուաւ իր էշուն:

Յետոյ ասպետ ու զինակիր աղուոր ճաշ մ'ըրին պայուսակին մէջ մնացած ուտելիքներէն և առատ ջուր խմեցին մօտակայ առուակէ մը: Այսպէս կշտացած ու զովացած, անոնք հեծան իրենց անասունները և սկսան յառաջանալ դանդաղօրէն, առանց երբէք զիտնալու թէ ո՞ւր կ'երթային, այլ միշտ հետամուտ՝ նոր արկածներ փնտռելու:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԳԵՐԻՆԵՐՈՒ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բաւական յառաջանալէ վերջ, Տօն Քիչօթ յանկարծ նշմարեց տասնեակ մը մարդիկ որ գէպի իրենց կողմը կուգային: Հետաքրքրական էր զիտեղ որ անոնք, կարծես համրիչի հատիկներու պէս, շղթայով մը իրենց վիզերէն շարուած էին և ձեռքերնին ևս կապուած: Անոնց կ'ընկերակցէին երկու ձիաւոր եւ երկու հետեւակ, որոնց առաջինները զինուած էին հըրացաններով, իսկ վերջինները նէգերով և սուրերով: Սանչօ ինքն ևս հիմա նշմարած ըլլալով այդ բազմութիւնը, գոչեց. — «Ահա ցոկանաւերու կալանաւորաց խումբ մը, թագաւորին գերիները»:

Ցոկանաւ ըսուածները մեծ նաւակներ էին, որոնց մէջ աշխատելու կը զրկուէին, այն ատեն, զանազան ոճրագործներ, փոխանակ բանտերու մէջ պարապ սպասեցնելու զանոնք:

«Ինչէ՞ն գիտես որ գերի ըլլալու արժանի են այդ մարդիկը» գոչեց Տօն Քիչօթ, «Եւ ի՞նչ իբաւունք ունի թագաւորը ստիպելու ուէ մէկը՝ ցոկանաւերու մէջ աշխատելու»:

«Մտաբերեցէ՛ք, տէր, թէ արդարութիւնն է որ պատժած է այդ մարդիքը՝ իրենց գործած ոճիրներուն համար» յարեց Սանչօ:

Այդ միջոցին շղթայուածներու խումբը արդէն հասած էր իրենց մօտ: Տօն Քիչօթ մօտենալով ձիաւոր-

ներէն մէկուն քաղաքավարութեամբ մը ուզեց իմանալ անկէ թէ ինչ պատճառաւ շղթայուած էին այս մարդիկը և այս կերպով կը քշուէին: Ձիաւորը պատասխանեց թէ անոնք գերիներ են որ ցոկանաւերու կ'առաջնորդուին:

«Այսու հանդերձ պէտք է իւրաքանչիւր կալանաւորէ անձնապէս հարցունեմ և ստուգեմ իր դժբաղդութեան բուն պատճառը» շարունակեց ասպետը:

«Շատ աղէկ», ըսաւ պահապանը, «Հարցափորձեցէք և անտարակոյս անոնք հաճոյքով պիտի պատմեն ձեզ իրենց ոճիրները»:

Ասոր վրայ Տօն Քիչօթ մօտեցաւ գերիներէն մէկուն և հարցուց անոր թէ ինչ յանձանքի առթիւ կալանաւորուած էր:

«Սիրոյ զօր մըն եմ», պատասխանեց մարդը: «Եթէ մարդիկ սիրոյ համար ցոկանաւերուն կը զրկուին, պէտք է ես ինքս ալ խառնուիմ անոնց», ըսաւ Տօն Քիչօթ:

«Կնոջական սիրոյ համար չէ, սակայն» ըսաւ գերին, «Իմ սիրոյս առարկան էր կողով մը լեցուն կըտաւ, որուն այնքան պէտք ունէի, և զոր գողցայ ուրիշ մը: Ահա ատոր համար հարիւր գաւազան կերայ և ցոկանաւերու կը զրկուիմ»:

Տօն Քիչօթ ապա անցաւ երկրորդին, որ իր հարցումին պատասխանելով ըսաւ. «Իմ յանձանքս է հողեվարքի մէջ երգած ըլլալս»:

«Չեմ հասկնար», ըսաւ ասպետը:

«Տէր» ըսաւ պահապաններէն մին, «Երբ այս սրիկայները հոգեվարքի մէջ երգել կ'ըսեն, ակնարկել կ'ուզեն տանջարաններու մէջ իրենց զգացած ցաւ-

րուն և արձակած պոռչտուքներուն, իրենց ոճիրները խոստովանցնելու պարագային: Այդ մաքրը արջափ գող մըն է, որ իր յանձանքը չի խոստովանեցաւ մինչեւ որ տանջանքի ենթարկուեցաւ: Վեց տարի թիապարտութեան դատապարտուած է»:

Երրորդ կալանաւորը բացատրեց Տօն Գիշօթի թէ քիչ մը դրամի չգոյութիւնն էր որ զինք դատապարտել տուած էր:

«Թշուառութենէ ազատելու համար որչափ դրամ որ կ'ուզես պատրաստ եմ տրամադրելու», ըսաւ Տօն Գիշօթ:

«Հիմա բոլորը անողուտ է», պատասխանեց մարդը, «Բայց եթէ ժամանակին քիչ մը դրամ սննեցած ըլլայի, փաստաբան մը կը վարձէի՝ դատոս պաշտպանելու համար, ու այսպէս կ'ազատէի թիապարտութեան դատապարտութենէն»:

Չորրորդը՝ հազուադիւտ յաղթանդամ, հսկայ մաքր մըն էր, և ուրիշներէն աւելի խնամով կապուած: Անոր սրունքներն ալ չղթայուած էին երկայն շղթայով մը, որուն մնացորդը մէջքէն անցունելով կապած էին վիզէն անցուած երկու օղակներէն մէկուն, իսկ միւս օղակին կցուած էր երկու ուղղահայեաց երկաթի կտորներ, որ գէպի մէջքը իջնելով, կը միանային ուրիշ երկու երկաթէ օղակներու որոնց մէջ իր ձեռքերը կղպաքի զարնուած էին. որով ան ոչ ձեռքերը կրնար բերնին տանիլ և ոչ ալ գլուխը ձեռքերուն մօտեցնել: Տօն Գիշօթ ուզեց իմանալ թէ ինչու այս մարդը ամենէն աւելի կապուած կաշկանդուած էր այսպէս: Պահապանը բացատրեց թէ, որովհետեւ անիկա ամենէն շատ ոճիրներ գործած էր, և անանկ կատաղի և ան-

գարձ չարագործ մըն էր որ կը վախնային թէ եթէ ատանկ հաստատ չի կապէին, անպատճառ փախուստ պիտի տար:

«Ինչ տեսակ ոճիրներ գործած է ան», հարցուց Տօն Գիշօթ:

«Անիկա փաստմօնթի նշանաւոր ձինն է» ըսաւ պահապանը. «Նշանաւոր իր ոճիրներուն ու չարագործութիւններուն համար: Ձեզի միայն սա չափ ըսեմ որ բոլոր իր կեանքը ապօրինութիւններով անցուցած է»:
«Դեբաղդութիւններս եղած են միշտ, որ ոճիրներու մղած են զիս» գոչեց ձին:

Մնացած կալանաւորներն եւս այս կերպ հարցափորձելէ վերջ, Տօն Գիշօթ հետեւեալ ուղերձը ըրաւ կալանաւորաց խումբին.— «Ձեր խօսածներէն որոշ կեդպով կը հասկնամ, ո՛վ սիրելի բարեկամներ, որ դուք ամէնքդ ալ չէք ուզեր կրել ձեզի սահմանուած այս պատիժները, և ձեր բաղձանաց և կամքին բոլորովին հակառակ՝ ստիպողութեան տակ կ'առաջնորդուիք գէպի ցուկանաւորը: Հաւանականաբար դուք չէք յանձաւորը ձեր գործած այս ոճիրներուն մէջ: Դրամի չգոյութիւնը, ձեռնտու բարեկամներու բացակայութիւնը և կամ օրէնքին անարդարութիւնն է պատճառ որ այսպէս գերիներ ըլլալու դատապարտուած էք: Ձեր այս դժբաղդութիւնը այնքան խոր կ'ազդէ սրտիս, որ խիղճս կ'ըստիպէ զիս որ ձեզի ազատ արձակեմ»:

«Պարոնայք», շարունակեց ասպետը պահապաններուն դառնալով, «կը խնդրեմ ձեռնէ որ քակէք այս քնեղձ մարդոց շղթայները, որպէս զի խաղաղութեամբ դաճան իրենց առն տեղը: Անոնք ձեզի վրաս մը

հասցուցած չեն , թող ամէն մարդ իր յանձանքին հաշիւը տայ անդիւի աշխարհին մէջ : Աստուած մը կայ Երկնից մէջ , որ պիտի պատժէ չարերը և վարձադրէ բարիները : Ուստի կը խնդրեմ որ այս կալանաւորները թող տաք այս խաղաղ ու աղնիւ կերպով որ ևս ալ փոխադարձաբար չնորհակալու թիւնս յայտնեմ ձեզ , ինծի հնազանդած ըլլալնու համար . իսկ եթէ մերժէք , պիտի ստիպեմ ձեզ , հրամաններս կատարելու՝ բազուկի զօրութեամբ» :

«Պարապ խօսք» , պատասխանեց պահապանը . «Մենք երբէք չենք կրնար թագաւորին կալանաւորները թող տալ , և դուք խենթ ըլլալու էք պարզապէս այսօրիսի պահանջք մը ընելու համար : Անցէ՛ք , տէ՛ր , ձեր ձամբան գացէք , նախ սա լահանը շտկեցէք անդամ մը ձեր գլխուն վրայ , ու յետոյ խելքերնիդ չի հասած բաներուն մի միջամտէք» :

«Շատ յանդուգն և միանգամայն սինլքոր մէկը կ'երեւիք» , պատասխանեց Տօն Քիչօթ կատաղօրէն : Եւ մտորոուն վրայ անանկ յանկարծակիօրէն յարձակեցաւ որ անիկա պաշտպանութեան դիմելու բողոքովին անկարող , գետին փռուեցաւ , ծանրապէս վիրաւորուած ասպետին նիզակէն : Տօն Քիչօթի բաղդէն այդ մարդն էր միայն՝ իր ընկերներուն մէջ՝ որ հրազէն ունէր : Այս յարձակումը տեսնելով միւս պահապանները , բողոքովին չփոթութեան մատնուեցան , բայց շուտով ինքզինքնին գտնելով , ձիաւորները սուրերնին քաշեցին , իսկ հետեւակները իրենց տէգերը վեր առին , ու պատրաստուեցան կռուելու ասպետին հետ , որ կ'ըստպատէր անոնց ամենայն պաղարիւնութեամբ : Տօն Քիչօթի գործը շատ դէշ պիտի ըլլար , եթէ այդ պահուն

կալանաւորները , տեսնելով իրենց ազատութեան համար ներկայացած առիթը , կոտրած չ'ըլլային զիրենք կապտող շղթան : Պահապանները , հիմա , ինքզինքնին բողոքովին անկարող կը գտնէին մէկ կողմէն Տօն Քիչօթի հետ կռուելու , իսկ միւս կողմէն շղթանին կրտող գերիները զսպելու , անանկ որ նորէն կատարեալ չփոթութեան մէջ ինկան : Սանչօ անմիջապէս քակեց Փասամօնթի ձինին շղթայները : ձին , հիմա բողոքովին տղատ , առաջին դործն եղաւ յափշտակել ինկած պահապանին հրազէնը , զոր սկսաւ ուղղել պահապաններուն , որոնք փախուստ տուին , քաջ ճանչնալով ձինի տխուր անցեալը : Գալով միւս գերիներուն անոնք ալ սկսած էին քարկոծել փախստականները անոնց ետեւէն , և ահա շատ չանցած մէջտեղը մաքրուած էր անոնցմէ :

Յետոյ Տօն Քիչօթ բոլոր գերիները իր ներկայութեան կանչեց , և սա խօսքերը ուղղեց անոնց . — «Պարոնա՛յք , ցոյց տուած ըլլալու համար այն երախտապարտութիւնը զոր կը զգաք հիմա ձեր մէջ՝ ինձ հանդէպ , ձեզի ազատելուս առթիւ , կը պահանջեմ որ ամէնքդ մէկ թօպօղօ քաղաքը երթաք , և հոն Օրիորդ Տիւլսինաին ներկայանալով , հաղորդէք անոր թէ տրտմադէմ Ասպետը զրկած է ձեզ իրեն՝ պատմելու համար ներկայ արկածը և անոր քաջադործութիւնը՝ որ ձեզի պարգեւեց ձեր բաղձալի ազատութիւնը» :

«Աղնիւ տէ՛ր , ո՛վ մեր ազատարարը , ձեր պահանջքը գործադրել մեզ համար անկարելի է» պատասխանեց ձին , «Որովհետեւ մենք չենք կրնար մարդու երեւնալ , այլ դատապարտուած ենք անտառներուն և լեռներուն մէջ թափառիլ , որովհետեւ անշուշտ զինուորներ պիտի հանուին մեր ետեւէն , երբ մեր փա-

խոստը լուր արուի : Անանկ որ մենք ոչ թօպօզօ կրնանք երթալ , և ոչ ալ Օրիորդ Տիւլսինան կրնանք տեսնել» :

«Կ'երգնում որ պիտի երթաք , և պիտի ստիպեմ ձեզի որ երթաք» , գոչեց Տօն Քիչօթ կատաղաբար :

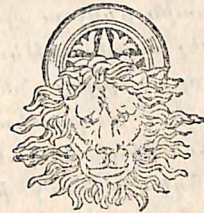
Այս լսելով Ասպետը կը պատրաստուէր յարձակելու ձինի վրայ , երբ ան նշան մ'ըրաւ իր ընկերներուն , որոնք անմիջապէս սկսան քարի այնպիսի հեղեղ մը տեղացնել Տօն Քիչօթի գլխուն որ ան բոլորովին անկարող եղաւ ինքզինքը պաշտպանելու : Խեղճ Բօղինանթ միեւնոյն բաղդին արժանացաւ , իսկ Սանչօ էշուն ետեւը պահուըտեցաւ , ինքզինքը պաշտպանելու համար քարի տարափէն : Տօն Քիչօթ աւելի չի կրնալով զիմանալ , ձիէն վար գլտորեցաւ և ինկաւ գերիներուն ձեռքը : Այս վերջինները լահանը առին անոր գլուխէն և կտոր կտոր ըրին , և մերկացուցին անոր վերարկուն որ զրահին վրայէն հագած էր : Անոնք չի մոռցան Սանչօի լօղիկն ևս հանել վրայէն : Եւ ան անոնց ամէն մէկը կողմ մը ելաւ , ինքզինքնին անհետացնելու համար մօտակայ անտառներուն , լեռներուն և ժայռերուն մէջ :

Տօն Քօչօթ և Սանչօ , Բօղինանթ և Տէփըլ , հիմա իրենք իրենցն էին : Խեղճ էշը գլուխը ծռած կարծես կը մտախոհէր , և երբեմն երբեմն ցնցումներ կ'ունենար , իբր թէ ան կը զգար տակաւին քարերու շաչինը իր ականջներուն մէջ : Բօղինանթ գետին փրուուած էր իր տիրոջ մօտը , ա՛ն ալ քարերուն հարուածին տակ ընկճուած : Սանչօ առանց վերարկուի մնացած , վախեն և ցաւերէն կը դողդղար : Իսկ ասպետը ինք , վերջին ծայր ընկճուած ու վշտացած վիճակի մէջ

կը գտնուէր , խորհելով ներկայ վարմունքին վրայ , զոր գործադրեցին իրեն հանդէպ իր կողմանէ ժամ մ'առաջ ազատուած գերիներ : «Սանչօ» , ըսաւ ան , «Ռամիկին բարիք ընելը վնասակար է քան թէ օգտակար , եւ ներկայ պարագան դաս մ'եղաւ ինձ այս մասին :

«Կը յուսամ թէ ասկէ վերջ զգոյշ պիտի ըլլաք ամէն բանի մէջ» , յարեց Սանչօ՝ տրտումներս :

Տօն Քիչօթ ոտքի ելաւ , առանց պատասխանելու , և Բօղինանթն ևս ոտքի հանելով , կամացուկ մը նըստաւ անոր վրայ , և ծանրաքայլ սկսաւ հեռանալ զըժբաղդութեանց այդ վայրէն : Սանչօ անոր կը հետեւէր էշը քաշելով :

ԳՂՈՒՆ Է.

ԱՌԻԻԾՆԵՐՈՒ ԱՐԿԱԾԸ

Հոս կուգանք պատմելու մեր քաջարի ասպետին ամենէն հեաաքրքրական արկածներէն մէկը : Տօն Քիչօթ և Սանչօ իրենց թափառական ճամբորդութիւնը կը շարունակէին , երբ հեռուէն մեծ սայլ մը տեսան , դրօշակներով զարդարուած : Սանչօ աղէկ մը նայեցաւ սայլին , և դրօշակներուն ձևերէն և գոյներէն հետևեցնելով վճռեց թէ արքայական դանձուն վերաբերեալ դրամներ կը փոխադրէին անով :

«Պէտք է կռիւի պատրաստուիմ անմիջապէս» , ըսաւ Տօն Քիչօթ , «Որովհետեւ ո՞վ գիտէ թէ թշնամիներս ինչ կերպով պիտի յարձակին վրաս . չար կախարդները սաստիկ ատելութիւն և ոխ կը կրեն ինձ հանդէպ , և կ'աշխատին երկչոտ մը դարձունել զիս ու ձեռքէս յափշտակել ասպետութեան փառքն ու պատիւը : Սակայն ինչ որ ալ ըլլայ ներկայ պատահելիք արկածին եւքը , պէտք է քաջութեամբ դիմադրուեմ զայն» : Այս ըսելով Տօն Քիչօթ նիզակը ամուր մը բռնեց ձեռքին մէջ , և ղէպի առաջ խոյացաւ խրոխտաբար :

Այդ պահուն դրօշագարդուած սայլը մօտեցած էր արդէն : Միայն երկու հոգի կար սայլին հետ , որոնց մին սայլը քաշող ջորիներէն մէկուն վրայ հեծած էր , իսկ միւսը սայլին յառաջակողմը նստած : Տօն Քիչօթ հիմա եկաւ ճամբուն մէջտեղ անկուեցաւ ու գո-

չեց . — «Ուր կ'երթաք բարեկամներ , ի՞նչ է այս սայլը , ի՞նչ կը պարունակէ ան և ի՞նչի դրօշակներ են ատոնք» :

«Սայլը ինծի կը պատկանի» , պատասխանեց կառապանը , «Եւ կը պարունակէ երկու խոշոր առիւծներ , զոր Օրամի զօրապետը նուէր կը զրկէ թագաւորին . իսկ դրօշակները պարզուած են պարզապէս ազդարարելու համար թէ սայլին պարունակութիւնը արքայական սեփականութիւն է» :

«Առիւծները խոշոր են ըսիք» , հարցուց Տօն Քիչօթ :

«Այնքան խոշոր , որոնց նմանը չեմ տեսած» պատասխանեց կառապանը : «Ես անոնց պահապանն եմ , և ուրիշներ ալ թէեւ կան , սակայն ասոնց չեն կրնար հաւասարիլ : Գառազեղները կը պարունակեն երկու առիւծ , մին էգ , իսկ միւսը մատակ : Անոնք սա պահու խիստ անօթի են , որովհետեւ այսօր բան մը չի կերան : Ուստի կը խնդրեմ , տէ՛ր , ճամբէն մէկդի կեցէք , որպէս զի աճապարենք հասնինք այն իջևանը՝ ուր կեր պիտի տանք անոնց» :

«Ի՞նչ» , գոչեց Տօն Քիչօթ հեզնոտ ժպտով մը , «Հիմակ ալ առիւծներ կը հանեն դէմս : Շուտով ցոյց պիտի տամ այդ խայտառակ կախարդներուն թէ ես առիւծներէ վախցող մէկը չեմ : Սա՞նկ եկուր ուրեմն , բարի՛ պահապան , և դառազեղները բաց , որպէս զի դուրս գան առիւծները , ու յայտնի ըլլայ թէ ով է Մանչի Տօն Քիչօթը» :

«Ո՛հ բարի , ազնիւ տէ՛ր ,» գոչեց Սանչօ , վախէն դեղնած , «խնդրեմ մի՛ փորձէք այդ յիմարական փոր-

ձը, որովհետեւ տարակոյս չի կայ թէ այդ առիւծները ձեզի բզիկ, բզիկ պիտի ընեն» :

«Ես ըրածս աղէկ գիտեմ», պատասխանեց ասպետը . «Այս առիւծները զրկուած են ինձ դէմ» պարզապէս իմ քաջութիւնս փորձելու : Եթէ մերժեմ անոնց դիմադրել, հաստատած պիտի ըլլամ թէ վախկոտ մըն եմ, ինչ որ է արդէն թշնամիներու միակ փափաքը» :

Յետոյ ասպետը նորէն պահապանին դառնալով գոչեց . — «Շուտ բա՛ց դառաղեղները, ասպ թէ ոչ հիմա սա նիզակով քեզի սայլին կը դամեմ» :

«Բարի Տէ՛ր», աղաղակեց կառապանը, տեսնելով այս կատաղի մարդուն հաստատամտութիւնը, «Գլխացէք, և թող տուէք որ գէթ ջորիներս մէկդի քաշեմ, առիւծներուն ձանկերէն փրկելու համար զանոնք, որովհետեւ այս ջորիներէն և սայլէն զատ ապրելու ուրիշ միջոց չունիմ» :

«Շուտ ըրէ, ուրեմն» ըսաւ Տօն Քիչօթ, «Եւ տար զանոնք հեռուն որքան որ կ'ուզես . մինչդեռ հիմա պիտի տեսնես որ երբէք վախնալու տեղի չի կար, որովհետեւ վայրկենապէս պիտի սպաննեմ զանոնք, առանց առիթ տալու որ ուէ վնաս հասցունեն ոչ ձեզի և ոչ ալ անասուններուն :

Կառապանը շուտով իր ջորիները մէկդի քաշեց, մինչ միւս ընկերը, պահապանը, կը գոչէր . — «Վկայ եղէ՛ք, ո՛վ ներկաներ, որ իմ կաթնքիս բոլորովին հակառակ ըլլալով, ստիպողութեան տակ, կը բանամ դառաղեղներուն դուռը և կ'առձակեմ առիւծները, յիշեցնելով միանգամայն այս պարոնին որ ինքը պատասխանատու է այն բոլոր վնասներուն համար զոր առիւծները պիտի պատճառեն, ինչպէս նաեւ իմ վարձ-

քիս և թոշակներուս համար : Եւ հիմա, տե՛արք, տակաւին դուռները չի բացուած ինքզինքնիդ ազատեցէք : Գալով ինձ, առիւծները զիս կը ձանձնան և ուէ վնաս չեն հասցուներ ինձի» :

Սանչօ զայս լսելով, կրկին մօտեցաւ իր տիրոջ, արտասուալից աչքերով, և խնդրեց որ ետ կենայ այդ մահառիթ արկածէն, որուն քով հողմաղացքներու և ջրաղացքներու արկածները տղու խաղալիքներու պէս կը մնան :

«Ո՛հ, կ'աղաչեմ, մըտիկ ըրէ ինձ», կը պաղատէր Սանչօ, «Հոս ոչ կախարդութիւն կայ, ոչ ալ անոր պէս բան մը : Գառաղեղին ձեղքերէն ներս նաշեցայ, ու հոն տեսայ առիւծին վիթխարի ձանկերը . այդ ձանկերը կրող առիւծ մը պէտք է լերան մը չափ խոշոր եղած ըլլայ» :

«Աւա՛ղ, խեղճ մարդուկ» գոչեց Տօն Քիչօթ, «Վախն է որ այդքան կը մեծցունէ զայն քու աչքերուդ : Թող տուր զիս, Սանչօ, եւ եթէ բազում չի ժպտի ինձ, նախապէս ըսածիս պէս՝ դուն գիւղ կը վերադառնաս և Տիւլսիւնին ներկայանալով կը պատմես թէ իր ասպետը ճշմարիտ ախոյեանի մը պէս ինկաւ կուռի դաշտին վրայ» :

Սանչօ, տեսնելով թէ իր տէրը իր խենթ մտադրութենէն չեղեցնել բոլորովին անկարելի է, խորհեցաւ գէթ իր էջը աղատել, և զայն քաշելով հեռացաւ : Այդ պահուն պահապանը նորէն կ'աղաչէր ասպետին որ ետ կենար իր մտադրութենէն, այլ սակայն ի դուռ : Ընդհակառակը Տօն Քիչօթ աւելի սասախօրէն կը հրամայէր բանալ դառաղեղները, սպաննալով միանգամայն որ, հակառակ պարագային նիզակը պատրաստ էր :

Պահապանը առաջին գառազեղին դուռը բանալու էր երթար, երբ Տօն Քիչօթ վճռեց թէ աւելի աղէկ էր ռոքի վրայ յարձակիլ առիւծներուն վրայ, խորհելով թէ կարելի էր որ Բօղինանթ խրտչէր և զայն կառավարելը անկարելի դառնար: Ուստի ձիէն վար ցատկեց, վահանը ձեռքն առաւ, սուրը քաշեց և անվախ սրտով մը կայնեցաւ գառազեղին դուռին առջեւ: Պահապանը համազուած թէ կամ պէտք էր առիւծները արձակել և կամ մեռնիլ այս կատղած ասպետին ձեռքէն, մօտեցաւ և գառազեղին դուռը բաց ձգեց լայնօնորէն: Ներսը կը պտուղէր առիւծ մը՝ տարօրինակօրէն խոշոր և անուրի երեւոյթով: Առիւծը նախ ահնարկ մը նետեց շուրջը, յետոյ ճիրաններէն մին երկնցուց, ճանկերը դուրս հանեց և վեր կանգնեցաւ: Յետոյ յօրանչեց ու տարածուեցաւ, ցուցադրելով իր սոսկալի ժանիքները. ապա լեզուն կէս կանգուն դուրս ձգելով սկսաւ դէմքին աղտերը լիզել: Յետոյ զլուխը դառազեղէն դուրս հանելով, չորս զին դիտել սկսաւ երկու խոշոր աչքերովը որ կայծերու պէս կը վառէին: Իրաւ տեսարանը այնքան սոսկալի էր որ կրնար ամենէն քաջասիրտներուն իսկ սարսափ ազդել: Իսկ Տօն Քիչօթ կայնած ուշի ուշով կը դիտէր անասունը, սպասելով որ իր գարնուրելի թշնամին գառազեղէն դուրս ցատկէ իր վրայ, որպէս զի ցոյց տայ իր քաջագործութիւնը, բզիկ բզիկ ընելով զայն: Իրաւ որ այդ վայրկենին խեղճ ասպետը իր խենթութեան դազաթնակէտը հասած էր: Մինչդեռ առիւծը, վեհանձն ու հեղհամբօր, փոխանակ աւելի եւս կատղելէ, ուշադրութիւն իսկ չ'ընծայեց այդ յիմար ախոյեանին, ու քիչ մը չորոզին դիտելէ վերջ, կռնակը դարձուց Տօն Քիչօթին և

գոհունակ սրտով մը գնաց կրկին տեղը պտուղեցաւ: Տօն Քիչօթ զայս տեսնելով, հրաման ըրաւ պահապանին որ իր ցիցով շարժէ առիւծը, ու այդպէս ստիպէ զայն որ դուրս կլլէ:

«Ատիկա չեմ կրնար ընել, Տէ՛ր», ըսաւ մարդը. «Երբէ՛ք չեմ կրնար, որովհետեւ այդ պարագային առաջին դռնը ես պիտի ըլլամ: Ընդհակառակը ձեզի խորհուրդ պիտի տայի որ այսքանով գոհանաք. խելքը գլուխը ամէն քաջ ատկէ աւելիին հարկը չի պիտի տեսնէր՝ իր քաջագործութիւնը ցուցադրելու համար: Կ'աղաչեմ աւելի առաջ մ'երթաք. դուրը լայնօրէն բաց ձգած եմ, և առիւծը կրնայ դուրս գալ եթէ ուղէ: Դուք անոր սպասեցիք, բայց տեսաք որ ձեզի չի նայեցաւ իսկ: Եւ որովհետեւ անգամ մը մերժեց, վրստահ եմ որ այսօր մինչեւ վերջ տեղէն չի պիտի շարժի: Հետեւաբար, դուք զինքը կռիւի հրաւիրելով ձեր պատիւը պահպանած եղաք. մինչ ան մերժելով ձեր հրաւերը անպատուութիւն ընդունած եղաւ»:

«Իրաւ է», ըսաւ Տօն Քիչօթ. «Եկո՛ւր ուրեմն, դուռը գոցէ, պարկեշտ բարեկամ, և արձանագրէ թուղթի մը վրայ տեսածներուդ պատմութիւնը. ես ալ հիմա զինակիրս պիտի կանչեմ որպէս զի բերանացի ալ պատմես անոր բոլոր պատահածը, քու բերնովդ»:

Պահապանը հնազանդեցաւ, մինչ Տօն Քիչօթ նիզակին ծայրը թաշկինակ մ'անցուց և օղին մէջ ծածանելով նշան ըրան, և ձայնին ներածին չափ պոռալով կանչեց Սանչօն և կառապանը:

Սանչօ այդ նշանը տեսնելուն պէս գոչեց. — «Կախեցէ՛ք զլուս, եթէ իմ տէրս առիւծներուն յաղթած չ'ըլլայ»: Այսպէս, զինակիրը և կառապանը ծանրա-

քայլ յառաջանալ սկսան դէպ ի սայլը , վախերնին բա-
ւական փարատած :

«Յկո՛ւր , բարեկամ» , գոչեց Տօն Քիչօթ կառապա-
նին . «Ձորիները կրկին լծէ և ճամբանիդ շարունակե-
ցէք . իսկ ձեզի ատեն մը ձեր ճամբէն ետ թողուցած
ըլլալուս համար ալ կ'ուզեմ վճարում մ'ընել» :

«Առիւծները ի՞նչ եղան , ո՞ղջ թէ մեռած» , հար-
ցուց Սանչօ , որուն ի պատասխան պահապանը պատ-
մեց ամբողջ պատմութիւնը , մանրամասնօրէն՝ պարզե-
լով ասպետին հիանալի քաջասրտութիւնը :

«Ի՞նչ կ'ըսես հիմա , Սանչօ» , ըսաւ Տօն Քիչօթ իր
զինակիրին , «կախարհները այս անգամ ալ յաջողե-
ցա՞ն կարծես կորզել ինչ ասպետութեան փառքն ու
պատիւը» :

«Ոչ երբէք , վսեմափայլ Տէ՛ր» , պատասխանեց
Սանչօ :

Յետոյ ասպետը մաս մը դրամ տուաւ կառապա-
նին ու պահապանին , որոնք ջերմապէս երախտապարտ
մնացին անոր առատաձեռնութենէն , և խոստացան որ
մինչև թագաւորին ահանջը պիտի հասցունեն եղելու-
թիւնը :

«Իսկ երբ նորին վսեմութիւնն ուզէ իմանալ հե-
րոսին անունը» ըսաւ Տօն Քիչօթ , «Ըսէ՛ք որ Առիւծ-
ներու Ասպետն է ան , որովհետև ասկէ վերջ այդ տիտ-
ղոսով պիտի յորջորջուիմ» :

Սայլը ճամբայ ինկաւ , իսկ մեր ասպետն ու զի-
նակիրը սկսան նորէն շարունակել իրենց թափառա-
կան ճամբորդութիւնը :

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԽԱՄԱՃԻԿՆԵՐՈՒ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄԸ

Տօն Քիչօթ որոշեց այդ օրը պանդուկ մը գիշերել ,
ինչ որ մեծ հաճոյք պատճառեց Սանչօի : Վերջապէս
պանդուկ մը հասան , ու զեռ նոր ներս մտած էին և
անա տարօրինակ տեսքով մէկը , քարայծի մորթ հա-
զած , ներս մտաւ և սկսաւ պոռալ բարձրաձայն . —
«Տէ՛ր պանդուկապետ , տեղ ունի՞ք արդեօք . բաղդա-
խօս կապիկը և խամաճիկները հօս պիտի բերեմ» :

«Օ՛ն , շատ զուարճալի գիշեր մը պիտի ունենանք
ուրեմն» բացադանչեց պանդուկապետը : «Բարի եկաք ,
հազար բարի , վարպետ ֆեթրօ , կրնաք ներս բերել
կապիկն ու խամաճիկները , որովհետև ապահով եմ
որ այս գիշերուան մեր հիւրերը աղէկ յաճախորդներ
պիտի ըլլան ձեզ» :

«Բարի լուր , ուրեմն երթամ շուտով բերեմ» , պա-
տասխանեց ֆեթրօ , և տունէն դուրս ելաւ , ու շատ
չ'անցած վերադարձաւ իր կապիկով ու խամաճիկնե-
րով միասին :

«Պարո՛ն բաղդախօս» ըսաւ Տօն Քիչօթ , մարդուն
մօտենալով . «Գիտցէ՛ք նայինք թէ ով եմ ես , և ձեր
վարձքը պիտի վճարեմ անմիջապէս» :

Վարպետ ֆեթրօ ձեռքը իր ձախ ուսին զարկաւ ,
որուն վրայ կապիկը մէկ ստիւնով անոր ուսէն վեր
ցատկեց , և բերանը տիրոջը ահանջին դնելով ախպսները

կճբաեց և մէկ երկու վայրկրան բաներմը փոփոաց, ու ետ գետին ցատկեց : Վարպետ Փեթրօ յանկարծ դէպի Տօն Քիչօթի կողմը վազեց և անոր առջև ծնրադրելով գոչեց. — «Ու՛մեծդ ասպետ, Մանչի վեհանձն Տօն Քիչօթը, ինչ պատիւ որ ալ ընենք ձեզ, նորէն քիչ է, ո՛վ դուք անկարներու բարեկամը ու կեղեքեալներու պաշտպանը» :

Այս խօսքերը լսելուն պէս Տօն Քիչօթ ապշահար մնաց, իսկ Սանչօ գլխէն մինչև և ոտքը կը դողար, մինչդեռ պանդոկապետը ու միւս ներկայները սկսան իրարու նայիլ, վերջին ծայր զարմացած՝ կապիկին այս հիանալի յայտնութեանը վրայ :

«Արդարեւ ես այս անասունին ակնարկած Տօն Քիչօթն եմ», ըսաւ ասպետը. «Եւ իմ արհեստս է բաբիք ընել» :

«Ձեր սիրոյն համար, տէ՛ր, խամաճիքներս պիտի բերեմ և պիտի շարունակեմ ներկայացուծը, առանց փոխարէնի», ըսաւ վարպետ Փեթրօ :

Պանդոկապետը զայս լսելով շատ հրճուեցաւ եւ վարպետ Փեթրօն ուրիշ սենեակ մ'առաջնորդեց, հոն իր խամաճիկներու բեմը պատրաստելու համար :

Թող ան զբաղած ըլլայ, մենք հոս պիտի բացատրենք կապիկին հնարագիտութեան գաղտնիքը : Իրողութիւնը այն է որ, վարպետ Փեթրօ ըսուածը մեղի ծանօթ Փասամօնթի ձինն էր, որ ինքզինքը ծպտած էր՝ իբրեւ ցուցադրող, կրկին ձերբակալուելով ցըռկանաւերու զրկուելէ ազատելու համար : Անիկա սրամիտ մէկն ըլլալով, կապիկին վարժեցուցած էր իր ուսին վրայ ցատկել ու ականջին բաներ մը փոփոալ, ինչպէս ըրաւ Տօն Քիչօթի առջև : Սակայն, բնականա-

բար, անասունը չէր կրնար իրաւէն խօսիլ առաջադրուած անձին կամ առարկային մասին, մինչդեռ վարպետը վերջին ծայր խնամով կ'ուսուսնասիրէր իր այցեկած գիւղերուն մարդոց կեանքերը, և զանոնք կը վերապատմէր իբրեւ թէ կապիկին բերնէն լսած ըլլար : Եւ որովհետեւ ան առաջաւրնէ կը ճանչնար Տօն Քիչօթը, ամենայն դիւրութեամբ կրնար պատմել անոր արարքները և այսպէս հաւատացնել հանդիսատեսներուն թէ կապիկն էր որ կը գուշակէր քաջարի ասպետին ներկայութիւնն իրենց մէջ :

Քիչ յետոյ պանդոկապետն ու վարպետ Փեթրօ վերադարձան լուր տալու թէ ամէն բան պատրաստ է և հրաւիրեցին Տօն Քիչօթը և Սանչօն, միւս բոլոր հիւրերուն հետ՝ գալու և խապճիկներու ներկայացուծը դիտելու :

Իոլորը մէկ հետեւեցան վարպետին, և մտան սենեակ մը ուր քանի մը մոմեր կը վառէին պզտիկ բեմի մը շուրջը : Վարպետ Փեթրօ բեմին ետեւն անցաւ, որովհետեւ իր գործն էր խամաճիկներու խաւաքարտէ կերպարաններ շարժել, մինչդեռ տղայ մը առջևի կողմը կը կենար, ձեռքը ձերմակ դաւազան մը բռնած : Այս գաւազանով ան մէկիկ մէկիկ խամաճիկները ցոյց կուտար, բացատրելով ունկնդիրներուն թէ ով են անոնք և թէ ինչ կ'ընեն կամ կը խօսին :

Երբ Տօն Քիչօթ և միւս ներկաները իրենց աթոռները գրաւեցին, տղան սկսաւ խաղին պատմութիւնն ընել, մինչդեռ Փեթրօ խամաճիկները կը շարժէր բեմին վրայ :

«Պարոնս'յք», ըսաւ տղան, «Հիմա սա կերպարանը զոր կը տեսնէք ձեր առջև, քաջ երիտասարդ

մըն է , Տօն Կայֆէրօս անուամբ , իսկ վերը պատուհանին յենած տիկինն ալ անոր ամուսինն է , որ առեւանգուած է վատ խափշիկներու կողմանէ : Տօն Կայֆէրօս եկած է իր կինն ազատելու : Տեսէք , հիմա ճիշտ պատուհանին սակն է ան , և կինը կը պատրաստուի անոր բազուկներուն մէջ նստուելու : Նայեցէք , մէկ ոստիւնով իր ամուսինին գիրկը նետուեցաւ , երկտասարդը ձիուն վրայ ցատկեց , կինն ետեւն առաւ , ու սկսաւ փախչիլ : Սակայն աւաղ որ նշմարուեցան , հաւարի ձայներ բարձրացան , և ահա հարիւրի չափ խափշիկներ կը վազեն՝ բռնելու քաջարի Կայֆէրօսը և իր գեղանի տիկինը » : Այդ վայրկեանին վարպետ Փեթրօ շատ մը խամաճիկներ հանեց բեմին վրայ , խափշիկի զգեստներով , որուն յաջորդեց բարձրագոյ աղմուկ մը , կարծես կռիւի պատկեր մը ստեղծելով : Տօն Քիչօթ այդ աղմուկը լսելով , և տեսնելով որ խափշիկները յարձակեցան քաջարի Կայֆէրօսի վրայ , անանկ զգաց թէ տեսածը իրահանութիւն է ու անմիջապէս որոշեց օգնել տկար կողմին : Ապա տեղէն վեր կանգնելով բարձրագոյ աղաղակեց . —

« Երբեք չի պիտի թոյլատրեմ որ այսպիսի թշնամանքի մը ենթարկուի Տօն Կայֆէրօսի նման նշանաւոր ասպետ մը : Կեցէ՛ք , ո՛վ դուք վատասիրտ արիւնարբուններ , զապրեցէ՛ք անոր վրայ յարձակելէ , ապա թէ ոչ մահը աչքի առէք » :

Ասպետը սուրը քաշեց և մէկ ոստիւնով տնկուեցաւ բեմին առջեւ և սոսկալի կատաղութեամբ մը սկսաւ հարուածներ տեղացնել խեղճ խամաճիկներու գլխուն : Ոմանց ծեծ կը քաշէր , ոմանք կը գլխատէր , ոմանց սրունքը կը կտորէր , ոմանց բազուկը , և եթէ վարպետ Փեթրօ ինքզինքը չի պահէր բեմին ետեւ ,

ասպետին սուրը հացի պէս պիտի ջարդէր նետէր անոր գլուխն ևս :

« Կեցէ՛ք , մեծդ Տօն Քիչօթ » , գոչեց Փեթրօ , « Նըկատեցէ՛ք որ այդ կերպարանները զոր կը կոտորտէք , ճշմարիտ խափշիկներ չեն , այլ խամաճիկներ պարզապէս , ֆաւաքարտէ շինուած : Յիշեցէ՛ք տէր , թէ ամբողջ ապրուստիս միջոցն է զօր կը կործանէք » :

Մինչդեռ կատղած ասպետը տակաւին կարկուտի պէս կը տեղացնէր հարուածները , և տասը վայրկեան չանցած բոլոր խամաճիկները կտոր կտոր եղած և բոլոր բեմին կազմածը ջահջախուած էր :

Հանդիսատեսներ ապշահար , մեծ սոսկումի մէջ էին : Կապիկը տանիքն ելած էր , իսկ Սանչօ ինքն ևս ուժգնապէս կը դողար , որովհետեւ իր տէրն երբէք այս աստիճան կը քոտ կատաղութեան մէջ չէր տեսած :

Կոտորելիք ուրիշ բան մնացած չ'ըլլալով , Տօն Քիչօթ քիչ մը հանդարտեցաւ : Յետոյ ներկայներուն դառնալով գոչեց . — « Հիմա բացայայտ տեսաք թէ աշխարհը որչափ պէտք ունի թափառիկ ասպետներու , որովհետեւ ի՞նչ պիտի ըլլար Տօն Կայֆէրօսի վախճանը , իր գեղեցիկ տիկինը հետ , եթէ ես ինքս չի համնէի անոնց օգնութեան » :

« Ես ի՞նչ պիտի ըլլամ սակայն » , աղաղակեց վարպետ Փեթրօ . « Սյս ասպետին բարկութիւնը զիս մուրացիկ մ'ըրաւ պարզապէս » :

Սանչօ փանդա շատ մեղքցաւ մարդուն , և անոր մօտեհալով ըսաւ . « Մի լար , բարեկամ , որովհետեւ իմ տէրս այնքան արդար ու վեհանձն է , որ ձեզի վընաս մը պատճառած ըլլալը զգալուն պէս , պիտի ուղէ ձեզի հատուցում ընել , վճարելով ձեր կոտորած խամաճիկներուն փոխարէնը » :

«Ո՛վ վեհանձն Տօն Քիչօթ», ըսաւ վարպետ փեթ-
րօ «Եթէ ինձի հասցուցած վնասուող կէսին իսկ փո-
խարէնը վճարէք, կը դոհանամ»:

«Մինչեւ այս վայրկեանին չեմ գիտեր ձեզի ուէ
վնաս հասցուցած ըլլալս, վարպետ փեթրօ», պատաս-
խանեց Տօն Քիչօթ:

«Ի՞նչ», ըսաւ փեթրօ, «Ձեր ամենակարող բա-
զուկը չէ՞ր որ կոտորակեց, տարտղնեց խամաճիկներս,
որոնցմով է միայն որ ես կ'ապրիմ»:

«Հիմա համոզուեցայ որ», ըսաւ Տօն Քիչօթ, «Ան-
պիտան կախարչները, որ այնքան կ'ատեն զիս, միշտ
իբրեւց եղածէն տարբեր կը ցուցունեն ինձի իրերը:
Ձեզի կը վստահեցնեմ որ, պարոններ, բեմին վրայի
բոլոր անցուղարձը իմ աչքիս իբրեւ իրական բաներ
երեւցած էին: Եւ երբ տեսայ թէ բազմաթիւ խապչիկ-
ներ քաջարի ասպետի մը վրայ կը յարձակին, ուրիշ
բան չէի կրնար ընել, այլ փութալ և պաշտպանել
զայն: Ըսէք ուրեմն, վարպետ փեթրօ, թէ ի՞նչ է
իրաւէն ձեր վնասին քանակը, զոր անմիջապէս պիտի
վճարեմ»:

Վարպետ փեթրօ խոնարհութիւն մ'ըրաւ, և ցոյց
տուաւ իր հաշիւը, զոր վճարեց Տօն Քիչօթ:

Խնդիրը այսպէս կարգադրուած ըլլալով, բազմու-
թիւնը մեկնեցաւ ճաշի նստելու: Տօն Քիչօթ ներկայ-
ներէն ամենուն ևս մասնաւոր յարգանքներ ընծայեց:
Պանդուկապետն և բոլոր հիւրերը զարմացած էին աս-
պետին խնթութեանը ինչպէս և անոր առատաձեռ-
նութեանը վրայ հաւասարապէս:

Հետեւեալ առաւօտուն կանուխ Տօն Քիչօթ և Սան-
չօ պանդուկէն կ'ըսն ու ճամբայ ինկան ուրիշ արկած-
ներ փնտռելու համար:

ԳՂՈՒՆԵ Թ.

Կ Ա Խ Ա Ր Գ Ո Ւ Ա Ս Ն Ա Ի Ա Կ Ը

Քիչ վերջ, Տօն Քիչօթ և Սանչօ հասան Էլպրօ
գետը, որուն ափունքն ի վար կը յառաջանային ծան-
րաքայլ, երբ աչքերնուն զարկաւ պզտիկ նաւակ մը,
որ ոչ թիակ ունէր և ոչ ալ առադաստ, և գետեղեր-
քին վրայ դանուող ծառի մը կապուած էր: Տօն Քի-
չօթ շուրջը նայեցաւ, և տեսնելով որ ուէ մէկը չի
կար, անմիջապէս ձիէն վար իջաւ, եւ Սանչօին եւս
հրամայեց որ էչէն իջնէ և Բօգլինանթն ու Տէփը ծառի
մը կապէ: Սանչօ ասկէց երբէք բան մը չի հասկնալով
պատճառը հարցուց, որուն Տօն Քիչօթ պատասխանեց.
— «Պէտք է գիտնաս, Սանչօ, թէ այս նաւակը մաս-
նաւոր նպատակով տրամադրելի ըրած են ինձ, որ
անոր մէջ նստելով փութամ օգնութեան հասնելու աս-
պետի մը կամ ուրիշ բարձրաստիճան մէկուն, որ սա
պահուս անտանելի տագնապի մը մատնուած կը գըտ-
նուի: Շատ կարգացած եմ այնպիսի թափառիկ աս-
պետներու մասին որոնք օգին մէջէն թռած են, եւ
կամ ջուրի վրայ հազարաւոր մղոններ ճամբորդած
պայպիսի պզտիկ նաւակի մը մէջ՝ նեղութեան մատ-
նուած մարդոց օգնութեան փութալու համար: Որով
պէտք է անմիջապէս նաւակը մտնեմ, եւ քեզի վըս-
տահացնեմ որ անիկա հիմա պիտի առաջնորդէ մեզ
հոն ուր կ'ըսպատուինք:

«Որովհետեւ ձեր վսեմութիւնը չ'ուզեր դադրել վտանգներու ենթարկուելէ, ուրիշ բան չեմ կրնար ընել, այլ գլուխ խոնարհել և հնազանդիլ ձեզ», ըսաւ Սանչո. «Նորէն և այնպէս անգամ մ'ալ կ'ուզեմ զգուշացնել ձեզ որովհետեւ իմ խելքովս այս նաւակը կախարդուած չէ այլ կը պատկանի գետին վրայ գտնուող ձկնորսներու»:

Ասպետը Սանչոի խօսքերուն վարեւորութիւն չի տուաւ եւ կրկին անգամ հրամայեց որ ձին եւ էջը ծառին կապէ, որուն հնազանդեցաւ ղինակիրը, իր կամքին բոլորովին հակառակ, ու ըսաւ «Շատ աղէկ, կապեցի, հիմա երկրորդ ընելիքնիս ինչ է, ան հասկընանք»:

«Նաւակը մտիր, ուրեմն, և դայն ծառին կապող չուանը կտրէ», պատասխանեց Տօն Քիշօթ և խկոյն նաւակը ցատկեց, որուն հետեւեցաւ Սանչո, և չուանը կտրեց: Նաւակը գետափէն բաժնուեցաւ և հագիւ թէ մէկ երկու գրկաչափ հեռացած էին, Սանչո սկսաւ վախնալ թէ պիտի ընկղմէին, տեսնելով որ նաւակը ոչ թիակ ունէր և ոչ ալ ուրիշ բան մը, որով կարելի ըլլար դայն գեկավարել: Սյդ պահուն Սանչոի էջը սկսաւ զոնջել, իսկ Րօզինանթ չուանը կտրելու կը ջանար, ինչ որ ամենէն աւելի նեղութիւն կը պատճառէր Սանչոի:

«Տեսէ՛ք, տէր» գոչեց Սանչո, «թէ ինչպէս Տէփըլ ետեւէս կը պոռայ իսկ ձեր հաւատարիմ ձին կը ջանայ չուանը կտրել և մեզ հետեւիլ ջուրին մէջէն: Ո՛հ վախնամ թէ անգամ մ'ալ ետ չի պիտի կրնանք դառնալ ողջութեամբ»: Ու խեղճ գինակիրը սկսաւ լալ դառնապէս, զոր տեսնելով Տօն Քիշօթ մեծապէս բարկացաւ:

«Վախիկո՛ւտ արարած, ի՞նչ եղաւ որ կուլաս», գոչեց Տօն Քիշօթ: «Քեզի ո՞վ ինչ կ'ըսէ: Չէ՞ որ դուք սի մը պէս նստեր ես այս նաւակին մէջ, որ հեղիկ հեղիկ կը սահի հոտանքն ի վար այս գեղեցկատեսիլ գետին վրայ, որ կրնայ տանիլ մեզ դէպ ի անուն ովկէանտը: Շատ չ'անցած պիտի հասնինք մտադրուած տեղը, որովհետեւ կը տեսնեմ որ այս կախարդուած նաւակը սքանչելիօրէն արագ կ'ընթանայ»:

«Դժուարին կուգայ հաւատալ ձեր վսեմութեան խօսքին»: պատասխանեց Սանչո. «Որովհետեւ աչքերս ինձ կը հաւաստեն թէ գետափէն տակաւին հինգ զբրկաչափ տեղ չի կրցանք յառաջանալ, ահա Րօզինանթ և Տէփըլ հոն կը կենան, ինծի անանկ կը թուի թէ ասկէց աւելի դանդաղաշարժութիւն կարելի չէ երեւակայել»:

«Սանչո» ըսաւ ասպետը, «ինչպէս նախապէս ըսած եմ, նորէն կը կրկնեմ թէ այս տեսակ բաներու քու խելքդ չի հասնիր, չես հասկնար»:

Նաւակը հիմա կը շարժէր թէև քիչ մը, բայց ոչ կախարդներու օգնութեամբ, այլ հոտանքին հետ, որ սակայն շատ կայուն էր այդ պահուն: Քիչ մը յառաջացած էին երբ գետին մէջտեղը ջրաղացք մ'ելաւ առջեւին, զոր տեսնելով Տօն Քիշօթ վայելեանաբար և մեծ հրճուանքով դոչեց. — «Ահաւասիկ, Սանչո, այն քաղաքը կամ բերդը որուն մէջ բանտարկուած է ասպետ մը, կամ թագուհի մը և կամ իշխանուհի մը, որուն օգնութեանը կանչուած եմ հոս»:

«Ի՛նչ կը հասկնայ, սակայն, ձեր վսեմութիւնը՝ քաղաք կամ բերդ ըսելով» բացազանչեց Սանչո: «Չէ՞ք կրնար որոշել որ ձեր տեսածը ջրաղացք մըն է պար-

դասպէս, գեախն մէջ կառուցուած, ցորեն աղալու համար» :

« Հանդա՛րտ , Սանչօ » , պատասխանեց ասպետը , « թէեւ ջաղացքի մը կը նմանի ան , սակայն իրականին մէջ անանկ չէ : Քեզի հաղար անգամ ըսած եմ որ կախարդները միշտ կը փոփոխեն իրերու ճշմարիտ երեւոյթը » :

Նաւակը հիմա յորձանքին մէջտեղն ըլլալով , աւելի արագ շարժիլ սկսաւ : Զրաղացպանները տեսնելով նաւակին յորձանքէն ոտնձարձակ տարուիլը , և վստահ թէ ան շուտով ջրաղացքին հոսանքին մէջ պիտի իյնայ , աճապատանօք վազեցին զայն կեցնելու , իրենց երկար ձողերով : Զրաղացպաններուն զէմքերը , բնականաբար , ալիւրով չպարուած ըլլալով , կարծես ուրուականի երեւոյթներ առած էին :

« Ո՛վ ասուշ արարածներ , դէպի ուր կ'երթաք այդպէս » , պոռացին անոնք մեր ասպետին ու զինակիրին : Խեղդուիլ կ'ուզէք , թէ ջրաղացքին անիւներուն տակ կտոր , կտոր ըլլալ » :

« Զըսի՞ քեզ , Սանչօ , թէ իմ զօրութեան և քաջասրտութեան պէտքը կայ հոս » , ըսաւ Տօն Քիչօթ իր զինակիրին կամացուկ մը - « Նայէ ինձի դէմ եկողները ինչպիսի մարդասպաններ են , կատարեալ դեւեր , որոնք զիս ահաբեկել կ'ուզեն իրենց այլանդակ դէմքերով » :

Ասպետը անմիջապէս նաւակին մէջ ոտքի վրայ կայնելով սկսաւ ջրաղացպաններուն զլիւռն տեղացնել հետեւեալ սպանալիքներն ու նախատինքները . —

« Անզղամէ՛ր , շուտ ազատ արձակեցէք այն անձնաւորութիւնը զոր բանտարկած էք ձեր բերդին կամ բան-

տին մէջ , գիտցած ըլլալով որ Մանչի Տօն Քիչօթն եմ ես , ուրիշ անունով Ասիւծներու Ասպետը , և եթէ չի հնազանդիք , պիտի ստիպեմ ձեզ բռնի ուժով » :

Եւ սուրը քաշելով սկսաւ շարժել օդին մէջ , ջրաղացպաններուն դիմաց , որոնք սակայն , անոր ըսածէն բառ մ'իսկ չի հասկնալով , կը ջանային կեցնելու նաւակը , որ քիչ մնացած էր ջրաղացքին անիւներուն տակ երթալու : Խեղճ Սանչօ ծնրագրելով , կ'աղօթէր , երկնից որ զինքը ազատէ այս փորձանքներէն : Սանչօի աղօթքը լսուած էր , որովհետեւ ջրաղացպանները յաջողեցան նաւակը կեցնել , իրենց ձողերը իբրև պատուար բռնելով , և առանց նաւակը շրջելու , թէ ասպետը և թէ զինակիրը հրեցին ջուրին մէջ ձգեցին : Տօն Քիչօթի համար աւելի աղէկ էր այս , ցոյց տալու համար թէ ինչպէս սագի մը պէս կրնար լողալ . սակայն զրահը այնքան ծանր էր որ մազ մնաց գետին յատակը պիտի իջնէր , եթէ երբէք ջրաղացպանները այս անգամ ալ նաւակը թող տալով ինքզինքնին գետը չի նետէին ու չ'ազատէին զինքը , ինչպէս եւ Սանչօն :

Երբ ափունքը հանուեցան , Սանչօ ծուռկի եկաւ և խնդրեց Աստուծոյն որ զինքը ազատ պահէ այլէս այս մահառիթ արկածներէն : Այդ պահուն վրայ հասան ձկնորսները , նաւակին տէրերը , ու տեսան որ իրենց նաւակը ջրաղացքին անիւներուն տակ կտոր , կտոր եղած էր : Ձկնորսները իրենց մնասը կը պահանջէին Տօն Քիչօթէ , որ հանդարտօրէն պատասխանեց թէ , պատրաստ է իրենց մնասը հատուցանելու , պայմանաւ սակայն որ ջրաղացպաններն իրեն յանձնէին իրենց բերդին մէջ արգիլուած բանտարկեալը :

«Ի՞նչ տեսակ մարդ և ի՞նչի բերդ ըսել կ'ուզես», հարցուց ջրաղացպաններէն մին. «Ուրիշ մարդէ լուր չ'ունինք բացի անոնցմէ որ ցորեն աղալու կուզան ու կ'երթան»:

Տեսնելով թէ ատկէց զատ ուրիշ պատասխան առնուլ կարելի չէր, Տօն Քիչօթ դէպ ի ջրաղացքին կողմը դառնալով, բարձրագոյ աղաղակեց. — «Բարեկամ նե՛ր, ով որ էք դուք այդ բանտին մէջ փակուածները, ներեցէ՛ք ինձ, որ ի մեծ դժբաղդութիւն, անկարող եմ ձեզի աղատել ձեր այդ տխուր վիճակէն: Անտարակոյս այդ փառքը պիտի վիճակի ուրիշ ասպետի մը որ շատ չ'անցած պիտի դայ դանէ ձեզ»:

Այս ըսելով, Տօն Քիչօթ նաւակին փոխարժէքը վճարեց ձկնորսներուն, որուն ի տես բոլոր ներկայները կայնած պիշ պիշ կը նայէին ասպետին և զինակիրին, զորոնք իրաւէն խենթ կը կարծէին: Գիտելէն ա՛լ ձանձրացած, ջրաղացպանները իրենց ջրաղացքը վերադարձան, իսկ ձկնորսներն ալ իրենց հիւղակները: Տօն Քիչօթ և Սանչօ ևս գետեղերքէն քալելով եկան գտան Բօզինանթն ու Տէփլը, ու այսպէս վերջացաւ կախարդուած նաւակին արկածը:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Պ Ա Յ Ծ Ա Ռ Լ ՈՒ Ս Ն Ի Ա Ս Պ Ե Տ Ը

Տօն Քիչօթ իր թափառական արշաւանքը կը շարունակէր, երբ առաւօտ մը ձամբուն վրայ ասպետ մը տեսաւ, որ շիտակ իրեն կուզար: Ոտից ցլուլիս զինուած էր ան, ու անոր վահանին վրայ նկարուած էր պայծառ լուսնի մը նկարը: Այս նոր ասպետը երբ բաւականաչափ մօտեցաւ, խօսքը մեր ասպետին ուղղելով գոչեց. —

«Ով Մանչի ազնիւ Տօն Քիչօթը, ես Պայծառ Լուսնի Ասպետն եմ, որուն քաջադորժութիւնները թերեւս ականջուդ հասած են, նայեցէ՛ք, հիմա ես եկած եմ ձեզի հետ կողակերու և ստիպելու ձեզ որ խոստովանիք թէ իմ սիրունիս անհունապէս աւելի գեղեցիկ է քան ձեր Թօպօղօի Տիւլսինան: հիմա, եթէ անմիջապէս խոստովանիք այս ձյմարտութիւնը, դուք կեանքերնիդ շահած պիտի ըլլաք, ես ալ զձեզ մեռցնելու դաղտուկէն աղատած: Եթէ մերժէք, ստիպուած եմ այն ատեն կռիւի հրաւիրել ձեզի հետեւեալ պայմաններով: Եթէ ես յաղթական ելլեմ, պէտք է նիզակնիդ մէկդի դնէք, ու ամբողջ տարի մը դադրիք ասպետական արկածներ հետազնուելէ: Այդ ժամանակամիջոցին տոններնիդ քաշուած հանգարտ ու խաղաղ պիտի նստիք: Իսկ եթէ յաղթութիւնը ձեր կողմը մընայ, իմ կեանքս ձեր տրամադրութեան տակ պիտի ըլլայ, իսկ ձիս ու զէնքս ալ ձեր սեփականութիւնը

պիտի դառնան : Շուտ խորհեցէք ընելիքնիդ ու պատասխան տուէք , որովհետեւ մինչեւ իրիկուն անպատճառ վերջ մը տալ կ'ուզեմ այս բանիս » :

Տօն Քիչօթ , որ Պայծառ Լուսնի Ասպետին ներկայ վարժունքէն ու հրաւերէն խիստ զարմացած ու յանկարծակիի եկած էր , պատասխանեց . — «Ձեր մասին մինչեւ հիմա լսած չեմ , և չեմ կարծեր որ դուք ալ երբէք տեսած ըլլաք գեղեցիկ Տիւլսինան : Որովհետեւ եթէ տեսած ըլլայիք , անպատճառ պիտի համոզուէիք թէ աշխարհի վրայ ապրող կիներուն գեղեցկագոյնն է ան : Իսկ եթէ կը խորհիք թէ բռնի կերպով կրնաք խոստովանիլ տալ ինձ ձեր սիրուհիին աւելի գեղեցիկ եղած ըլլալը , մեծապէս կը սխալիք , և փոխանակ այդ խոստովանութիւնը ընելու , հազար անգամ պիտի նախընտրէի կուռիլ ձեզի հետ ձեր իսկ առաջարկած պայմաններով : մինչեւ որ մեզմէ մէկը մեռնի վերջապէս : Այսպէս , քանի որ կ'աճապարէք , գիրքերնիդ բռնեցէք , և անմիջապէս սկսինք մեր մենամարտին » :

Երկու ասպետները փութով յարձակողականի պատրաստուեցան : Տօն Քիչօթ դէպ ի առաջ քշեց Բօզինանթը : Պայծառ Լուսնի Ասպետն ևս մտրակեց իր ձին , ու անանկ սաստկութեամբ մը բաղխեցան Տօն Քիչօթի որ , առանց իսկ նիզակի գործածութեան , Բօզինանթն ու իր տէրը մէկ անգամէն գետին փռուեցան , սոսկալի տապալումով մը : Պայծառ Լուսնի Ասպետը յետոյ Տօն Քիչօթի մօտենալով , նիզակին ծայրը անոր ուղղեց և ըսաւ . — «Յաղթուեցա՛ք , և մեռնիք պիտի , եթէ չի խոստանաք կատարել մեր մենամարտին պայմանները » :

Ինձող Տօն Քիչօթ ներկայ սոսկալի տապալումէն

ձգմուած և անզգայացած , մարած ու խոր ձայնով մը պատասխանեց . «Թօպօղօի Օրիորդ Տիւլսինան ամենագեղեցիկ կ'ընն է , իսկ ես ամենաղժբախտ ասպետը՝ աշխարհի վրայ : Տէ՛ր Ասպետ , բզքտէ մարմինս նիզակովդ , որ մեռնիմ , քան թէ ապրիմ անպատակերպով » :

«Ատանկ չ'է» ըսաւ յաղթականը , «Օրիորդ Տիւլսինաի գեղեցկութիւնը վէճի առարկայ չի պիտի ընեմ , եթէ մեծն Տօն Քիչօթ խոստանայ տուն դառնալ տարունան մը համար , ինչպէս որ համաձայնեցանք կռիւէն առաջ» :

Տօն Քիչօթ տկար ձայնով մը պատասխանեց որ , ճշմարիտ ասպետի մը խոստումով կը խոստանայ թէ պիտի կատարէ ինչ որ պահանջուի իրմէ : Այս խոստումը առնելով , Պայծառ Լուսնի Ասպետը անմիջապէս ձին դարձուց և իր ճամբան շարունակել սկսաւ , միանգամայն Սանչօ լուր տալով որ երթայ իր տէրը խնամէ : Զինակիրը , որ մեծ զարմացումով ու վախով կը դիտէր ներկայ անցողարձը , անմիջապէս փութաց ինկած հերոսին մօտ : Սանչօ շատ գէշ վիճակի մէջ գտաւ իր տէրը , ինչպէս և Բօզինանթը : Շուտով մօտակայ պանդոկ մը տարաւ իր տէրը և հանգիստ անկողնի մը մէջ պառկեցուց զայն : Սանչօ երբէք չէր կրնար հաւատալ թէ իրենց թափառուները տարուան մը համար պիտի դադրէին : Երազ մը կը կարծէր այդ բանը , այս վերջին արկածը սոսկ կախարդանք մը նկատելով պարզապէս :

Տօն Քիչօթ ստիպուեցաւ վեց օր անկողնի ծառայել . շատ տխուր էր և ընկճուած , ու շարունակ իր տապալումին ու պարտութեան վրայ կը խօսէր :

«Ուրա՛խ եղէ՛ք, աղնիւ տէ՛ր», կ'ըսէր Սանչո սնոր, զայն մխիթարելու ջանալով. «Սիրտերնիդ ամուր բըռնեցէք և դո՛նութիւն տուէ՛ք որ աւելի գէշին չի հանդիպեցաք: Չէ՛ր կրնար ըլլալ որ վիզերնիդ կտրէր, մինչդեռ սրունքնիդ միայն վնասուեցան: Եկէ՛ք, տէ՛ր, հայրենիք վերադառնանք, ուրախութեամբ, առանց այլեւս խորհելու արկածներու ինչպէս նաեւ կտորած ոսկորներու և վիրաւորուած մասններու մասին»:

Տարի մը միայն պիտի մնամ տուն, և անկէ վերջ նորէն պիտի սկսիմ իմ թափառումներու՝ իբրեւ թափառիկ ասպետ», յարեց Տօն Բիչոթ:

Տօն Բիչոթ ինքզինքը ճամբորդելու կարող զգալուն պէս, զինակիրին հետ միասին պանդոկէն ճամբայ ելան: Այս անգամ ասպետը անգէն էր, ու հասարակ ճամբորդի հագուստով, իսկ Սանչո ոտքով կը քալէր. Տէփըլին վրայ ասպետին զրանը բեռցուցած ըլլալով:

Երբ հասան ճամբուն վրայ այն կէտը ուր տեղի ունեցած էր Պայծառ Լուսնի Ասպետին յաղթութիւնը՝ Տօն Բիչոթ դառնալով վերջին ակնարկ մը նետեց ու ըսաւ. — «Հող հանգչեցէ՛ք ո՛վ փառքս ու երջանկութիւնս, յաւէտ անդառնալի»:

«Տէ՛ր», դուցեց Սանչո, «Գժբազդութիւնը համբերութեամբ կրելն ալ քաջագործութիւններ գործելու չափ քաջութիւն է»:

«Շիտակ կը խօսիս», պատասխանեց ասպետը, «Պիտի յիշեմ միշտ որ երկչոտութիւնը չէր երբէք որ պատճառ եղաւ անկումիս: Եւ յառաջիկայ արձակուրդի տարուան մէջ զօրութիւն պիտի ամբարեմ, նորանոր փառքերու ախրանալու համար»:

Սանչո, որ քալելէն բաւական յոգնած էր իր տիրոջ աղաչելով ըսաւ. — «Վսեմափայլ տէ՛ր, ոտքով քալելը շատ հաճելի բան մը չէ, կարելի չէ՞ որ այս զրահը ծառի մը վրայ կախենք ու էջը ես հեծնեմ, ու այսպէս հանդիստ ճամբանիս շարունակենք»:

«Կրնաս ուղածիդ պէս ընել», պատասխանեց Տօն Բիչոթ. «Կախէ այդ զրահը ծառի մը վրայ, որպէս զի անցող, զարձողը յիշէ Մանչի քաջարի Տօն Գիչոթը»: Չինակիրը զրահը ծառին վրայ կախեց, էջը հեծաւ եւ իր տիրոջ հետ շարունակեց ճամբան՝ դէպ ի տուն:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր Ջ Ր

Պայծառ Լուսնի Ասպետը Տօն Քիչօթը դեռին փրոնելէն վերջ, մօտակայ պանդոկ մը փութացած էր, որպէս զի զրահը հանէ և հասարակ հազուստ հագնի: Այդ միջոցին պարոն մը զինքը կը փնտռէր, տեսակցելու համար: Ասպետը այցելուն իր սենեակը հրաւիրեց որ դայ և իր դիմուքին պատճառը բացատրէ: Պարոնը յայտնեց թէ ճիշտ նոր լսած էր Տօն Քիչօթի պարտութեան լուրը, և թէ շատ հետաքրքիր էր իմանալու թէ ո՞վ էր այդ անծանօթ յաղթականը, որովհետեւ ինքը չէր հաւատար թէ երկու թափառիկ ասպետներ գոյութիւն ունեցած ըլլան իրենց երկրին մէջ:

Պայծառ Լուսնի Ասպետը զայս լսելով խնդաց, ու սապէս պատասխանեց. — «Տէր քանի որ ուէ արդեւք մը չեմ տեսներ իմ ով ըլլալս յայտնելու մէջ, բոլոր իրողութիւնը պիտի պատմեմ: Ես Գարասօ կը կոչուիմ, և Տօն Քիչօթի գիւղին բնակիչներէն եմ. Տօն Քիչօթի խենթութիւնը ինծի, ինչպէս և իր բոլոր բարեկամներուն մեծ հոգ պատճառած էր, և մենք ամէնքս ալ կը խորհէինք զանիկա ազատելու միջոցի մը վրայ: Այդ պահուն ես ծրագիր մը յղացայ որուն համաձայն՝ ես ասպետի մը պէս պիտի զրահաւորուէի ու անոր դէմ պիտի ելլէի: Մնացեալը արդէն լսած էք: Գիտէք թէ անկրօնէն մըն է ան, և իր խօսքը չի պիտի գրժէր և տարի մը ամբողջ պիտի փակուէր իր տան մէջ:

Ահա այդ ժամանակամիջոցին ան ինքնիրեն պիտի դայ, և երբէք չի պիտի ուզէ ելլել նորէն վտանգի ենթարկել իր կեանքը ինչպէս և ուրիշներունը: Հիմա, տէ՛ր, ձեզմէն պիտի խնդրէի միայն որ երբէք Տօն Քիչօթի չի յայտնէք այս խաղը, որ յաջողապէս խաղցայ իրեն»:

«Կը խոստանամ ուէ բան մը չի յայտնել այս մասին անոր», յարեց պարոնը, «Գուք ալ իբրեւ վարձք ձեր այս բարիքին միայն ձեր կրած նեղութիւնները ստացած պիտի ըլլաք»:

Այցելուն շտրակալութիւն յայտնեց Գարասօի՝ իր բացատրութիւններուն համար ու մեկնեցաւ: Ատկէ քիչ յետոյ Պայծառ Լուսնի Ասպետն եւս, հիմա հասարակ պարոնի մը պէս հագուած, ձին հեծաւ ու ճամբայ ինկաւ:

Տօն Քիչօթ և Սանչօ իրենց ճամբան կը շարունակէին դէպ ի տուն: Երբ իրենց գիւղին մօտեցան, Սանչօ մօտակայ բլուրէ մը զայն տեսնելով բացազանչեց մեծ ուրախութեամբ. — «Ո՛հ, սիրեցեալ երկիր, նայէ՛, դաւախդ, Սանչօ Փանդա, քեզի կուգայ: Գիրկդ բաց և ողջագուրէ դաւախներդ՝ Տօն Քիչօթն ու զլս»:

«Խենթութիւնը մէկզի ձգէ, Սանչօ, և թող որ չուտով տուն համսինք», ըսաւ Տօն Քիչօթ:

Ելուրէն վար իջան անոնք և շտակ գիւղը մըտան: Առաջին հանդիպողներն եղան գիւղին ժողովըրդապետը և բժիշկը, որոնք կը ճաննային Տօն Քիչօթը զոր անմիջապէս ողջագուրեցին: Եւ երբ Տօն Քիչօթ ձիէն վար կ'իջնէր անոնց հետ խօսակցելու, գիւղին տղաքները արդէն եկած չըջապատած էին զայն, ու մեծ հրճուանքով կ'աւետէին իրարու. — «Հա՛ տղաք,

նայեցէ՛ք, ահա՛ Սանչօ Փանդաի էջը, առաջուրն է աւելի դիրուել կ'երեւար ան. ահա՛ Տօն Քիչօթի ձին, ողջ առողջ, հակառակ իր տիրոջ անհասնում կռիւներուն» :

Ու տղաքները սկսան փողոցներուն մէջ տարածուիլ, պտտալով և վայրկենապէս տարածելով Տօն Քիչօթի գալստեան լուրը ամբողջ դիւղին մէջ : Քիչ յետոյ Թերեզա Փանդա, Սանչօի կէնը, իր աղջկան Սանքիքաի ձեռքէն բռնած վաղելով կուգար իր ամուսինը դիմաւորելու :

«Փառք Աստուծոյ, վերջապէս ողջ առողջ կեար հասար», ըսաւ Թերեզա իր ամուսնոյն, «Սակայն կարծեմ թէ այսքան թափառումներէդ շահ մըն ալ չունեցար» :

«Ոչ երբէք, ընդհակառակը շատ դժամ ունիմ», պատասխանեց Սանչօ, գրկելով իր ամուսինն ու դուստրը, «Իմ տէրս շատ առատաձեռն է և առատապէս վարձատրեց իմ զինակիրութիւնս : Շուտ տուն երթանք, Թերիզա՛, և հոն ձեզ պիտի պատմեմ մեր բոլոր հետաքրքրական անցուղարձներուն մասին» :

«Քանի որ դրամ ունիս, վնաս չունի», ըսաւ Թերեզա. «Որովհետեւ կը վախնայի թէ առանց ստակի պիտի մնանք : Հիմա խիստ ուրախ եմ քեզ վերստին տեսնելուս, սիրելի ամուսինս» :

Այդ միջոցին Սանքիքա, իր հայրիկը գրկելով հարցուց թէ ինչ բերաւ իրեն, որովհետեւ ան իր հայրիկին վերադարձը կ'ըստատէր այնպէս, ինչպէս մայրիսի ծաղիկը կ'ըստատէ ցողին կաթիլներուն :

Այսպէս Սանչօ և իրենները մեծ ուրախութեամբ

ուղղակի իրենց տնակը գացին և բոլոր օրը դուարթ խօսակցութիւններով անցուցին :

Անդին ժողովրդապետը և բժիշկը Տօն Քիչօթի հետ կը քալէին դէպ ի անոր տունը, ուր անոր քեռաղջիկն ու սպասուհին մեծ դոճուսակութեամբ դիմաւորեցին զինքը, զանիկա ողջ առողջ անգամ մ'եւս տեսած ըլլալու անակնկալէն խելայեղած : Անոնք անմիջապէս ախորժանամ կերակուրներ պատրաստեցին ու ամէն խնամք ի դործ դրին անոր հանգիստին համար :

Ատկէ քանի մ'օր վերջ Տօն Քիչօթ շատ մտածկոտ երեւոյթ մը ստացաւ. և օր մը երկարատեւ քունէ մը արթնալով յանկարծ բացազանչեց. — «Փառք Աստուծոյ իր ողորմութեանը համար, գոր չնորհեց ինձ» : Քեռաղջիկը, որ պատահամբ լսեց այդ խօսքերը, հարցուց թէ ո՞րն է այն ողորմութիւնը որուն ակնարկել կ'ուզէ :

«Երկինք վերաչնորհեց ինձ նախկին բանականույթիւնս», յարեց Տօն Քիչօթ. «Այն մութ ամպերը, որ կուտակուած էին զգայարանքներուս վրայ՝ թափառիկ ասպեաներու վերաբերեալ զբքերու ընթերցումիս բերմամբ, փարատեցան, և հիմա կարող եմ իրերը իրենց իսկութեանը մէջ տեսնել ու գատել» :

Տօն Քիչօթ, յետոյ, Սանչօ Փանդան իրեն մօտ կանչեց ու ըսաւ անոր «Բարեկամ՛, ներէ ինձի որ զքեզ իմ խենթութեանս մասնակից ըրի, և առաջնորդեցի բազմաթիւ վտանգներու եւ սխալմունքներու մէջ» :

«Ո՛հ, սիրելի տէր իմ», գոչեց Սանչօ. — արտասուալից շեշտով մը, «Ներելիք յանձանք մը չ'ունիք

դուք երբէք, որովհետեւ միշտ բարետիրտ և առա-
տաձեռն գտնուած էք ինձ հանդէպ» :

Տօն Քիչօթի բոլոր բարեկամները, նամանաւանդ
քեռաղջիկը, չափազանց ուրախ էին անոր զգացում-
ներուն բարւոքելը տեսնելով : Եւ անկէ վերջ մինչեւ
իր մահը, այդ շրջանակներուն մէջ կարելի չէր գտնել
աւելի զգայուն մարդ մը, աւելի բարի քրիստոնեայ մը
քան նախկին նշանաւոր թափառիկ ասպետը, Մանչի
Տօն Քիչօթը :

Վ Ե Ը

ՄՄ Հայագիտական գրադարան

MAL038359

